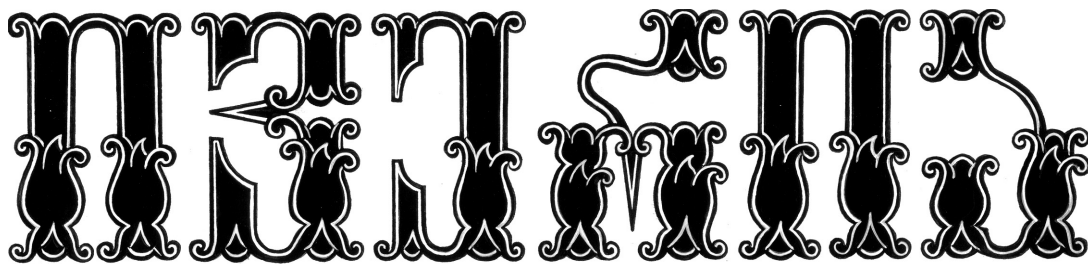

წელიწადი
პირველი

2 აპრილს
1877 წ.

საზოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი.

ფასი 1 ლარი

გამოდის ხუთშაბათობით

ხელის მოწამარ: ტფილისს, „ივერიის“ რედაქციაში, მთაწმინდის ქუჩასზე, შიოყვის სასაღების წემოდ. №18
ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

<p>„ივერიის“ ფასი 1877 წელს. ათი თვისა, გაზეთწევით და გაზეთწევნადად . . . 6 მან. — თითო ნომერი — 15 კაპ.</p>	<p>თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია განსწორებს და შეამოკლებს დასაბეჭდათ გამოცემაწვრილებს. განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს ენასზე.</p>
--	--

საძიებელი: I. ოსმალეთის კონსტიტუცია. — II. საქართველოს მატეანე — III. თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსი — IV საზოლიტიკო მიმოხილვა: აღმოსავლეთის საქმე. ავსტრი-უნგრია. გერმანია. საფრანგეთი. V. მოკლე მოთხრობა სხვა და სხვა სახელმწიფოთათვის: საფრანგეთი. — VI. ჩვენის ისტორიისათვის მასალა. — VII. ამბავთგაგონილნი. — VIII. ერთი მრავალთაგანი, მოთხრობა. — X გაზეთებიდან ამოკრეული ამბები.

ოსმალეთის კონსტიტუციის შესახებ.

ერთი მწერალი ამბობს — ოსმალეთის მაგისტრად რომ სხვა რომელიმე მთავრობა და სახელმწიფო ეოფილიყო, ბალკანის ნახევარ კუნძულზე დიდი ხანია სლავიანების სხენებაც არ იქნებოდა. ეს აზრი მთლად მართალია, თუ არა ღმერთმა უწყის, მაგრამ ის კი უნდა აღვიაროთ, რომ ოსმალეთის მფლობელობის ერთი შესანიშნავი მხარე ჰქონდა: მოვარომელიმე მოხელე, გაცარცვავს კაცს წაართმევს რაც შეუძლიან და დაანებებს თავს — ახლა როგორც გინდა ისე იცხოვრო; არც შენი ენა მინდა, არც შენი შინაგანი განწყობილება, არც შენი გვარტომობის თვისება. არა ჰგვანებია განათლებულის ევროპის ზოგიერთს განათლებულს სახელმწიფოს, მაგალითებრ, გერმანიას, რომელიც ჯერ ისე მოწიწებით ექცევა კაცსა, ისე ეტრფიანება თითქო მისი თავ-დადებული მოძმე იყოს, და მერე კი ვერც შეამჩნევს კაცი ან ხორცი როგორ შეუჭამა, ამ სული როგორ ამოართო.

ამ გვარს გამგეობას ოსმალეთის სახელმწიფოისას, როგორც წემოდ მოვიხსენეთ, ორ გვარი შემდეგი ჰქონდა ცალკე სლავიანებისა და ცალკე

ოსმალეთისათვის. ჩვენ იმას კი აღარ ვამბობთ, რომ იგი გამგეობა დიდად მავნებელი იყო სლავიანების კეთილმდგომარეობისათვის და მის ბედ-კრულობის უმთავრესს მიზეზს შეადგენდა. ეს ხომ ასეა და ასე. მაგრამ მწუხარებას ნუგეძიც მოსდევდა: იმ გვარმა გამგეობამ გაჰყო მთელი სახელმწიფო ორ იმისთანა ნაწილად, რომელნიც არამცთუ მარტო ურთიერთს მტრობენ, არამედ ამასთანავე ერთი მეორეს ჰფლობს და ჰემობს. ამიტომაც ხელ ქვეშეთს მეოფი ნაწილი ნათლად ხედავს თავის მტერს, იცის ვის უნდა ებრძოლოს, რომ უბედურებიდან და მტარვალობიდან თავი დაიხსნას. გარდა ამისა ამგვარი ეოფაცხოვრება ერთმანეთთან აკავშირებს უბედურთა და დევნულთა, ასე რომ საერთო მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად ურთიერთს უფრო მტკიცედ მხარს ამლევინებს. ოღონდ საერთო მტერი განვდევნოთო ჩვენის ქვეყნიდანო და მერე ჩვენს თავს ჩვენ თვითონ მოუუვლითო და ერთი ერთმანეთში როგორც იქნება მოვთავსდებითო. დღემდე სლავიანების საქმე ასე იყო ეს ერთი შედეგი მტარვალობით გამგეობისა.

ოსმალეთის შესახებ კი ამას ვიტყვით, რომ ამ გვარი მტარვალობითი მოჭერობა და განწყობილება თვით ოსმალეთის სახელმწიფოისათვის დიდად საშიშარი რამ არის და შესაწყურებია. საშიშარი იმიტომ რომ ამ მტარვალობისგამო სახელმწიფოს შიგ მარადი მტერი უჩნდება, მერე იმისთანა რომ თუ დღეს დაამარცხე ხვალ ისევე თოფს წაავლებს ხელს სამწყურბრო იმიტომ არის, რომ მაგ გვარი გამგეობა თითო ოროლა კაცს ამდირებს, ახეირებს და საზოგადოებას და მთელს სახელმწიფოს კი აღარბიებს ქვეყანას მის ქონებას სრულიად ფუჭად უტარებს და უკარგავს. გარდა ამისა, დრო გამოძვებითი აჯანყება სლავიანებისა მიზეზს ამლევს სხვა სახელმწიფოებს

გაერონ ოსმალეთის შინაურს საქმეში,
.
.

ოსმალეთის გონიერმა კაცებმა იგრძნეს ეს უბედური შედეგი უთავბოლო მდგომარეობისა და კონსტიტუცია გამოსცეს.

კონსტიტუცია რასაკვირველია ბევრად უმაღლესია იმ მმართველობაზე, რომელიც აქამდისინ იყო ოსმალეთში, რადგანაც კონსტიტუციის დედა აზრი წარმადგენლობით მმართველობაა; ხალხს კონსტიტუციის ძალით ეძლევა მონაწილეობა კანონმდებლობაში, ფინანსთა (შემოსავალ-გასავალის) წარმოებაში და სამხედრო განწყობილებაში. ეს ყველა კარგი. მაგრამ ისიც ვიცით, რომ თუშენა მთელს ევროპაში კონსტიტუცია არის, მაგრამ ხალხის მდგომარეობა მაინც კიდევ ისეთი არ არის, როგორც სანატრელია და როგორც უნდა იყოს. ხალხი მაინც ისეთს გაჭირვებაშია, რომ თითქმის ყოველი სახელმწიფო იმ ზრუნვაშია არეულება რამ არ მოხდეს ჩემ ხალხში და არ გამოდგესო. რად უნდა იყოს ეს?

ყველა კონსტიტუცია იმ გვარად არის შედგენილი, რომ ბევრი გასამდგრენ-გამოსამდგრენი ადგილები აქვს ჩაყოლილი. მაგალითებზე კონსტიტუციის ძალით ხალხს ეძლევა უფლება იყოლიოს თავის წარმომადგენელი კანონმდებელს ჰალატაში. აბა ამაზედ მეტი სიკეთე რაღა იქნებაო, იტყვიან. მაგრამ ამას მოსდევს ის კანონიც, რომ თუ კაცს ამდენი და ამდენი ქონება არ ექმნებაო, იგი ან თვითონ ვერ ამოიჩვენა წარმომადგენელათა და ან სხვას ვერ ამოიჩვენოსო. გამოვიდა რომ ის ხალხისათვის მინიჭებული არჩევანის უფლება ფრთა მოკვეცილია და შორს ვერ წავა.

ეს შემოხსენებული აზრები წინ წავიშვებო და ვნახოთ რას უქადის სლავიანებსა და თვით ოსმალებსაცა ეს ახლად დაბადებული კონსტიტუცია.

კონსტიტუციის გამოცხადების შემდეგ ოსმალეთი უნდა განდეს იმ სახისა და ღირსების სახელმწიფოთ, როგორც ყოველი ევროპიელი სახელმწიფოა. ესლა იგი ევროპიელთა სახელმწიფოთა შორის იმისთანავე საპატივო ოჯახის-კაცია, როგორც სხვანი. გარდა ამისა სახელმწიფო სიმტკიცე და ერთობა განუძლიერდება, სხვა და სხვა ნაწილთა შორის კავშირი შემაგრდება, იმიტომ-რომ კონსტიტუცია ყველას ერთს გზაზედ და ერთს უფლებასზედ დააყენებს. არც სლავიანებსლა ექმნებათ მიხეზი გაცაღვედრენ და არც ოსმალებსა, რადგანაც ორნივე ერთ გვარ ქვეშევრდომად არიან აღიარებულნი კონსტიტუციის ძალითა. ერთის სიტყვით, იმედია რომ ოსმალეთის სახელმწიფო ორ მტრად გადაკიდებულ ნაწილად აღარ იქმნება გაყოფილი, როგორც აქამომდე

იყო; ესე იგი იმ ორ ნაწილად, საცა ერთი ნაწილი განუსაზღვრელი მფლობელი იყო და მეორე ხმა წართმეული და ღონე მიხდილი მონა. სლავიანების ბუდი ამით ირგებს რასმეს თუ არა, ეგ ღმერთმა უწყის. იქმნება იმათ უარესი დღეც დანდგეთ, რადგანაც რასაც აქამდე ოსმალეთი მათს თავზედ კაკალს ამტვრევდა, მტარვალობის განძვინებას მიეწერებოდა ხოლმე, — და მით უშფოთებდა და უძღვრევდა გულს ევროპასა რომ ამ გვარს საქციელს არა ვითარი კანონიერება და საბუთი არ მიუძღოდა. შესაძლოა სლავიანებს იგივე გაჭირვება დაადგეთ კონსტიტუციის შემდეგაც, იგივე მწუხარება, — და განსხვავება მხოლოდ იმაში იქმნება, რომ ესლა ამ გვარს ყოფას კანონის სახელი დაედება. იტყვიან ჩვენის ხალხის წარმომადგენელთა ესე განაწყესო და ხალხის ნებას არ ელაღატებაო. ამით ევროპის შუამდგომელობასაც კრიჭა აეკვრის, რადგანაც აღარ ექმნება მიხეზი გაერონ ოსმალეთის შინაურს საქმეში. ადვილად შესაძლოა, რომ სლავიანები იმავე ბედში ჩაცვიფდნენ, რა ბედშიაც ევროპის ბოგანა-ხალხი (პროლეტარი) იმყოფება. იმედია რომ ოსმალეთი ბეჯითად და ზედმიწევნით გადიტანს თავის ქვეყანაში ევროპის ცივილიზაციას და მაშინ ევროპას თამამად ეტყვის, თუ ევროპა მის საქმეში გარეგანს მოინდომებს: მე ვარ ხორცი ხორცთა თქვენთაგან და ძვალი-ძვალთა თქვენთაგან. თქვენში რამდენიმე მილიონი ხალხი ღამის შიმშილით განწყდეს და ამის გამო რატომ ურთიერთის შინაურ წილობილების საქმეში არ ერევით. მარტო მე რაღას ჩამციებიხართო.

რომ ჩვენი აზრი უფრო ცხადი იყოს მკითხველთათვის, საჭიროა რამდენიმე სიტყვით განვიმეორეთ სლავიანთ-ოსალეთის საქმის არსებითი საგანი. განსაკუთრებით და გულისთადი წადილი სლავიანებისა ის იყო, რომ სრულიად განთავისუფლებულიყვნენ და თავი დაესწიათ ოსმალეთისაგან. ეს წადილი სრულიად კანონიერია,
.
. აქეთ მიმართეს სლავიანებმა თავისი ვედრება, იქით მიმართეს, მაგრამ ვერსაიღამ ვერ მოიპოვეს ნამდვილი შემწეობა. ევროპის სახელმწიფოთნი თითქო ამას ეუბნებოდნენ: „ჩვენ თანაუგრძობთ თქვენს წადილსა თავისუფლებისას, მაგრამ თქვენის განთავისუფლების შემდეგ არ ვიცით რა გიუთ; ისე რომ ვერ გავიძვებთ დაუღვრომელის ბედის ანაბარად, ხომ უნდა ეკუთვნოდეთ ვისმეს, ესეა ამ ქვეყნიერებაზედ. ვის დაგაკუთნოთ, არ ვიცით“. ოსმალეთი მიუხვდა ამ ევროპის გულის-ზრახვასა და აი რა ხრიკი უგდო თავის რიგზედ ევროპასა: დამაცათ, მე თქვენს იარაღსვე ვინმარებო. არც სლავიანებს გაუშვებ ხელიდგანაო და თქვენც

ხელიდამ გამოგაცლით მიწეფს ჩემს საქმეში წამ და უწუპ წამოხსიწრებისასაო.“ ახსენა ღმერთი და გამოაცხადა კონსტიტუცია.

რომ ოსმალეთი ევროპასეფ ნაკლებ არ მოიხმარებს ამ იარაღს, ესე იგი, რომ მისი კონსტიტუცია ფუჭი სიტყვა არ იქმნება, ამას ცოტად თუ ბევრად გვიმტკიცებს სტამბოლის კორესპოდენტი „Independance Belge“-ისა. აი რას იწერება ოსმალეთის ზარლამენტის შესახებ:

„ოსმალეთის ზარლამენტი ესლა სინჰარი აღარ არის, ესლა იგი ხორც-შესხმული სულიერია, ცხადად თვალწინ წარმოდგარი. ჩვენ იგი ჩვენის საკუთარის თვალთ ვიხილეთ, ჩვენ მისი ხმა საკუთარის ეურით მოვისმინეთ. ჩვენ დავესწართ მის ზირველს საჯაროს (публичный) ერილობას, თუ ეს ეთქმის იმ გვარს ერილობას, საცა, ზარლამენტის წევრთა გარდა, მხოლოდ თვითო-ოროლა წარჩინებული კაცი მოწვეულ იყო ცალკე ბარათებითა. ამათ შორის იყვნენ უცხო ქვეყნების ელჩთა დრაგომანები (მთარგმნელნი), გამოჩენილი ბანკირები და სოფადგრები, ადგილობრივისა და უმაღლესის თანამდებობის-კაცნი და სხვანი. ზალატის წევრნი თითქმის სრულად მოგროვილიყვნენ, არ მოსულიყვნენ მხოლოდ წევრნი ბაღდადიდამ, ბასსორიდამ და ტრიპოლიდამ.

გაიხსნა ზალატი თუ არა, ზალატის მეთაურმა (პრეზიდენტი) წარმოსთქვა სიტყვა, მიულოცა დეპუტატებს ეს ახალი წეობილება და აუხსნა იგი მძიმე მოვალეობა, რომელიც მათ თავს უნდა იღვან თავისის ქვეყნის წინაშე. შემდეგ ამისა წარმოდგენილი იქმნა გასარჩევად და დასამტკიცებლად წესდებულება მასზედ თუ რა წესით უნდა იმოქმედოს ზალატმა თავისის საქმეთა წარმოებაში. ზირველი ოთხი მუხლი ამ წესდებულებისა სწრაფად გაიჩია და დამტკიცდა. რაკი საქმე მიდგა მესუთე მუხლზედ, მაშინ დიდი, გმელი და განცხარებული ბაასი გაიძართა. ამ მუხლში მოხსენებული იყო, რომ ვისაც სურს გამოიწვიოს ზასუნის საგებლად რომელიმე მინისტრი მის მოქმედების შესახებ, მან ეგ გამოწვევა წერილით და არა სიტყვით უნდა მოახდინოს და ზალატას წარუდგინოს. ჯერ ზალატამ უნდა იგი გამოწვევა ღირსეულად ჰსცნოს და მერე მინისტრმა, რომელსაც გამოწვევა შეეხება, ნება უნდა დართოს.

*) უფლება პასუხის საგებლად გამოწვევისა (право зџпроса) მქტად ქერ-ფასი რამ არის პარლამენტის წეობისათვის, მესუთე მუხლი, რომელზედაც კორრესპოდენტი მოგვითხრობს, ცხადად გვაჩვენებს, რომ მით მოაწრთობს სურეობა, ამ უფლებას ტზა დაუხლართოს და როგორმე ფრთა მოჰკეთოს. მაგრამ როგორც ეტყობა, ამ ახლად დაბალბულს პარლამენტს გამჭრე და შორ-მხედველი კეთლ ტონიერება ჰქონია.

ბევრი დეპუტატი წინააღუდგა ამ მუხლსა, *) ბევრმა წარმოსთქვა ამ მუხლის წინააღმდეგი აზრი. დეპუტატნი ლაზარაკობდნენ დიდის გამჭრიახობით, მართებულად და დარბაისლურად. ეს მით უფრო საოცარი იყო, რომ მოლაზარაკენი იყვნენ მიერუებულის ადგილებიდან მოსულები და ამის მეტად არსად შემთხვევა არა ჰქონიათ ამისთანა საბჭო კრებაში დასწრებისა. ერთმა მოლამ დიდი მჭევრ-მეტეველობა გამოიჩინა. ამან სხვათა შორის სთქვა: „თუ მართლა რაიმე საჭიროება მოითხოვს, რომ ეგ გამოწვევა ჯერ ზალატისაგან ღირსად ცნობილი უნდა იქმნას და მერე მინისტრისაგან ნება დართული, — ისა ჰსჯობია სრულად არ იყოს.

ჯერ ზალატი წეობა-წეობად არ არის დაეოფილი; ჯერ არც მემარჯვენი არიან, არც მემარცხენი და არც მესუენი, მაგრამ ერთმანეთს შორიდან ანიშნებდნენ ხოლმე რა საგანზედ როგორ უნდა მოიქცნენ. მესუთე მუხლის თაობაზედ კენჭი ჩამოატარეს და გადაწვეიტეს, რომ ეგ საგანი ხელმეორედ გაიჩიოს შემდეგ კრებაში. ეოველი დეპუტატი ისე წესიერად, მართებულის ღირსებით, დარბაისლობით იქცეოდა, რომ ცხადი იყო მათ ცნობილი აქვთ თვისის მოვალეობის უადრესობა. ქრისტიანთა დეპუტატნი მაჰმადიანთა დეპუტატებზედ უფრო ნაკლებ ლაზარაკობდნენ. ჩვენ თვალ წინ გვედგა მაგალითნი იმჰერიის შორეულისა და მიერუებულის ადგილებისა, მაგალითად, დიერბიკერის დეპუტატნი. მათი მიხრა-მოხრა, მათი ეოფა-ქცევა, რივიანობა და მახვილ-გონიერება ჩვენც კი ევროპიელთ გვიკვირდა. ევროპას დიდად ცდომილი აზრი აქვს იმ აზიელებზედ, რომელთაც არ მოხვედრიათ სხივი ახალის ცივილიზაციისა“.

საქართველოს მატიაზე.

ამიერ-კავკასიის სამოქალაქო მმართველობის შემოსავალ-გასავალი. — 1876 წელს შემოსავალი ეოფილა — — — — — 7,006,253მან. 1877 წელს მოელიან — — — — — 7,272,982 —

შარმანდელზედ მეტია — — 166,729 —
გასავალი: 1876 წ. ეოფილა. — — — 7,307,261მან
აქედამ ადგილობრივის შემოსავლიდამ { 7,106,259 —
დაფარულად: — — — — —
და სახელმწიფო ხაზინიდან: — — — 201,008 —

1877 წლისათვის გადადებულია:	
ადგილობრივის შემოსავლიდან — — — — 7,230,381 —	
და სახელმწიფო ხაზინიდან — — — — 121,828 —	
გასავალი შარშანდელზედ მეტია — 44,948 —	
I ამიერ-კავკასიის სასწავლებელთათვის წელს გასავალი დანიშნულია სულ ერთიანად — — 510,471 მ.	
შარშან იყო დანიშნული: — — — — 502,855 —	
წელს შარშანდელზედ მეტია — 7,616 —	
წლეუანდელის გასავლიდან დანიშნულია:	
1) გემნაზიებისა, პროგემნაზიებისა და რეალურთა სასწავლებელთათვის — — — — 345,670 —	
შარშან იყო — — — — 343,131 —	
წელს მეტია შარშანდელზედ — 2,539 —	
2) საქალაქო, სამაზრო (უყვდიას), ჰირველ დაწესებულებისა და სასოფლო სასწავლებელთათვის — 94,770 —	
შარშან იყო — — — — 90,972 —	
შარშანდელზედ მეტია — — — — 3,798 —	
3) სხვა და სხვა სასწავლებელთათვის — 70,031 მ	
შარშან იყო — — — — 68,755 —	
II სასამართლოებისათვის (судебное вѣдомство)	
წელს დანიშნულია — — — — 1,016,171 —	
შარშან იყო — — — — 883,573 —	
წლეუანდელი შარშანდელზედ მეტია — 132,594 —	
III გამიჯნაუების თანამდებობის კაცთა და თვით გამიჯნაუებისათვის წელს დანიშნულია — 197,653 —	
IV გზების საკეთებლად: — — — — 63,741 —	
V სასულიერო წოდებათა ჯამაგირთათვის 59,449 —	
დანარჩენი გასავალი სხვა და სხვა საგანთა შეეხება. რომელნიც აქ არ მოკვეყნეს. საზოგადოდ გასავლის სქემიდანა ჰსჩანს, რომ ზოგიერთში გასავალს წელს უმატნია 287,805 მანეთამდე და ზოგიერთში უკლია 242,857 მანეთამდე. რადგანაც მთელი გასავალი შეადგენს სულ 7,230,381 მან. შემოსავალი ადგილობრივთა წყაროთაგან 7,272,982მან. და სახელმწიფო ხაზინიდან 121,828მ. ამისგამო წელს, გასავალს გარეთად, მიწს უნდა დარჩეს 41,866 მანეთი.	
— ჩვენ გვაუწყებენ სანდო ზიონი, რომ უფ. ლინახოვს ქართულის ენის სწავლების შესახებ ამისთანა დარიგება მიუცია ზოგიერთის მასწავლებლისათვის: 1) შეიძლება ქართული ენა ანსწავლოთ მხოლოდ ჰირველს ორს სამს თვესა და რაკი მოწაფენი გაიცნობენ ასოებს მაგ ენის სწავლება უნდა მოიკეთოსო; 2) თუძნა ეს ცოდნა ცოტაა, მაგრამ მე ეგ ცოდნაც საჭიროდ არ მიმაჩნიაო და ამიტომაც სასწავლებლის გახსნეის დროს	

მე ქართულს ენაში მოწაფეებს არ გამოვცდიო; 3) სასწავლებელში უნდა ჰქონდეს ადგილი მხოლოდ რუსულს ენასაო, ამიტომაც ქართულად სახარების კითხვაც სასწავლებელში თქვენთვის ამიკრძალავსო. თუ ჰსურთ მოწაფეებს შინ, სასწავლებლის გარედ, იკითხონო ქართული სახარება. რადგანაც ეს ასე უნდა იყოსო, თვითო სასწავლებელში თვითო სახარების მეტი საჭირო არ არის და არც გამოვიგზავნითო.

შარშანდელზედ მოუხდენია უფ. ლინახოვსა. თვითო სასწავლებლისათვის, თვითო სახარება გაუგზავნია, „დედა ენა“ თებერვალში მიუწვდია მარტო თიანეთის სასწავლებლისათვის, ისიც ორიოდ წიგნი; სხვაგან კი არც „დედა ენა“ და არც სხვა ქართული წიგნი თვალთაც არ უნახავთ. შარშან შემოდგომასზედ არც ერთს სასწავლებელს არც ერთი ქართული წიგნი, არც საკითხავი, არც სამოსწავლო არ მისვლიათ.

— ჩვენ გვაუწყებენ, რომ ერთ სოფელში მეტევეე (ЛѢСНИЧІЙ) ბევრს უკუღმართობას კადრულობსო და ხალხი შეწუხდაო. კორრესპონდენტი გვწერს: „აი მობმანდება მეტევეე სოფელში, თან მოსდევენ რამდენიმე ცხენოსანი, ტყის მცველნი. უცხო კაცს ეგ ონება ხონთქარი დამრულა თავისის ტანტიდგანაო. მოვიდნენ სოფელში, წინ მოეკებებიან მამასახლისი და მსაჯულნი და რამდენიმე კაცნი, რომელთაც ნაუწეი აქვთ მეტევეეს მობმანება, რათა მამასახლისმა მოუმხადოს ხალხი და სოფელში მოაგროვონ ჯეროვანი სურსათი. აი დარბიან გზირები კარიკარს, მეტევეესათვის და მისის ამაღლისათვის აგროვებენ ღვინოს, ჰურს, ქათმებს, ინდოურებს, ქერს და ბზესა იმ ზომით, რომ არამც თუ მეტევეეს და მის ამაღლას ეუოფა, არამედ მამასახლისი და გზირები ერთს თვეს იკეებებიან. ამასაც ხომ არ ჰსჯერდება უფალი მეტევეე-მამასახლისს უბმანებს სამინაოდაც ბზე მომიგროვე და გამომიგზავნეო. თუ გლეხს ერთი ურემი შეშა ბარათზე გადაჭარბებული გამოუტანია, თვითონვე ანდევინებს ჯარიმას იმდენს, რამდენის სურვილიცა აქვს და ამაში არა რაიმე კვიტანციას გლეხს არ აძლევს. ეს ჩვენი მეტევეე გასაოცარი რამ სანახავია, როცა გადაკრულია. ვაი იმ გლეხს, რომელიც მაშინ შეხვდება და ქუდს არ მოუხდის!... მისდგება და მათრახით ააჭრელებს.“

— სხვათა მთავრობის განკარგულებათა მორის გახეით „კავკასი“ (№54) იხსენიებს, რომ კავკასიის ნამესტნიკის უმთავრესს სამართველოს ამ წლის მარტის 24 დღეს მოწმობა მიუცია ოქროს მადნის საძიებლად თ. კირილე ბუჟანისძე ღლორთქიფანიძისათვის და აკაკი როსტომისძე წერეთლისათვის.

– ჩვენ შევიტყუეთ, რომ სიღნაღში აპირებენ ერთის საზოგადოების შედგენას, რომელსაც საგნად ექნება მოიწოდოს სხვა და სხვა საიმედო სახსარი საქალო სასწავლებლის გასახსნელად. ამ ქამად ოც-და-ათ კაცს გამოუცხადებია სურვილი, რომ მონაწილეობა მიიღოს ამ კეთილს საქმეში. ამასთან ისიც გვითხრეს, რომ იქაური სამოქალაქო სასწავლებლის მასწავლებელი ჰპირდებიან თავის შრომას ჯერჯერობით სრულიად უსასყიდლოდ. სულით და გულით ვისურვებთ ამ მშვენიერის ჰაზრის სისრულეში მოყვანას და საქმის კეთილად წარმართვას. არ იქნება ურიტო, რომ ჩვენის საზოგადოების გულ-მტკივნეულობამ შესაწევარბ რამ გაიმეტოს ამ ქვეყლის საქმისათვისა.

თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსი

I

ქამნი რბიან, შენცა მეტევი,
ჰოი სულ გრძელო საეგარელო!
როს მომიხვალ, როს დამატებობ,
ეჭა წამო-სანატრელო?

ბაგე ვარდო, ნამით სველო,
სუნნელთაგან მომსუნთქელო,
შუქმან შენმან განმანათლოს,
ჰოი სპეტაკო ზამბახთ ველო!

ცრემლნი ჩემნი აღს გულისას
ვერად აკლებს ძალსა წვისას;
ესე ცეცხლი ვერვინ აქროს
არ თუ შენვე, აღმგზნებელო!

ბაგე ვარდო, ნამით სველო
სუნნელთაგან მომსუნთქელო
შუქმან შენმან განმანათლოს,
ჰოი სპეტაკო ზამბახთ ველო!

მზეს მიხედე, მარად დილით,
ცრემლს ვით უშრობს მდელოთ სხივით...
დილა ჩემი როს გათენდეს,
ზირო ბადრო და ნათელო!

ბაგე ვარდო, ნამით სველო,
სუნნელთაგან მომსუნთქელო,
შუქმან შენმან განმანათლოს,
ჰოი სპეტაკო ზამბახთ ველო!

მზეს მიხედე, მარად დილით,
ცრემლს ვით უშრობს მდელოთ სხივით...
დილა ჩემი როს გათენდეს,
ზირო ბადრო და ნათელო!

ბაგე ვარდო, ნამით სველო;
სუნნელთაგან მომსუნთქელო,
შუქმან შენმან განმანათლოს,
ჰოი სპეტაკო ზამბახთ ველო!

თვალნო, რაზომ ღვრიდეთ ცრემლთა,
გმართებსთ მისთა ვერ მჭვრეტელთა!...
გონებო, შენ რად შმაგობ,
მისგან განუშორებელო?

ბაგე ვარდო, ნამით სველო,
სუნნელთაგან მომსუნთქელო,
შუქმან შენმან განმანათლოს,
ჰოი სპეტაკო ზამბახთ ველო!

გავს ნამდვილი ტრფიალება
მოძორებით არ განქრება;
რაზომ მეტევი, უფრო გეტრფი,
სახილველად სასურველო!

ბაგე ვარდო, ნამით სველო,
სუნნელთაგან მომსუნთქელო,
შუქმან შენმან განმანათლოს,
ჰოი სპეტაკო ზამბახთ ველო,

საუკუნოდ გინდ ზერობილი
უწამლოდ ჰკვნესდეს კოდილი;
ტანჯვისათვის ვინ თქვას „შაბაშ!“,
თვით განსაჯე, ულმობელო?

ბაგე ვარდო, ნამით სველო,
სუნნელთაგან მომსუნთქელო,
შუქმან შენმან განმანათლოს,
ჰოი სპეტაკო ზამბახთ ველო!

II.

შენთან არს გული, მნათობო, ვიყო სად გინა,
გინა ვის ვჭვრეტდე, მნათობო, შენ მიდგ თვალ წინა.
ან მე ვით არ მიჭირდეს, შენს მტრფობს ესრედ თმობა?
ან შენ რად გიკვირდეს, ჩემს მცნობს ჩემგან ეს გრძნობა.

ოდეს ღიმილი, მნათობო, განგვიპობს ლაღთა,
მარგარიტო მჭვრეტელთ, მნათობო ვემურვი თვალთა.
ან მე ვით არ მიჭირდეს, შენს მტრფობს ესრედ თმობა?
ან შენ რად გიკვირდეს, ჩემს მცნობს ჩემგან ეს გრძნობა?

როს საროს რხევა, მნათობო, წარმომიდგების,
ცნობა მელევის, მნათობო, ოხვრა სშირდების.
ან მე ვით არ მიჭირდეს, შენს მტრფობს ესრედ თმობა?
ან შენ რად გიკვირდეს, ჩემს მცნობს ჩემგან ეს გრძნობა?

ბროლის ფიცრისა, მნათობო, მახელებს სსოვნა,
მოკელა მებნამან, მნათობო, და სად არს ჰოვნა?
ან მე ვით არ მიჭირდეს, შენს მტრფობს ესრედ თმობა?
ან შენ რად გიკვირდეს, ჩემს მცნობს ჩემგან ეს გრძნობა?

აწ ჰქვია ზერობილს, მნათობო. თუ რასა ჰვედრი?
 სურვილსა მისსა, მნათობო, ვერ ერჩის ზვედრი...
 ან მე ვით არ მიჭირდეს, შენს მტრობას ესრედ თმობა?
 ან შენ რად გიკვირდეს, ჩემს მცნობს ჩემგან ეს გრძნობა?

საზოლილიკო მიმოხილვა

აღმოსავლეთის საჭმე. — უპირატესთ სახე-
 ლმწიფოებს მოუწერიათ ხელი სიგელზედ (პროტო-
 კოლზედ), მაგრამ გამოვა რამე აქედგან, თუ არა, ეს
 კი არავინ იცის. მხოლოდ ის კი იცინა, რომ რუსეთი
 მარტო მაშინ დაშლის თავის ჯარს, როდესაც ორი
 ზირობა აღსრულებული იქმნება: ოსმალეთი უნდა
 შეურიგდეს და დააკაუოფილოს ჩერნოგორია
 და დამალოს თავისი ჯარი. შესაძლებელია თუ
 არა ოსმალეთისათვის ან ერთისა და მეორის
 აღსრულება? გამარჯვებული ჩერნოგორია თხოუ-
 ლობს, რასაკვირველია, იმისთანა ჯილდოს, —
 სხვათაშორის ქალაქს ნიკოშის, — რომლის მიცემა
 ოსმალეთს ეთაკილება და ემძიმება, მეორის მხრით,
 რად დაშლის ოსმალეთი თავის ჯარს, თუ კი ზურგთ-
 უკან ეგულება დიდძალი ჯარი რუსეთისა. ამის
 გარდა, ოსმალეთმა კარგად იცის, რომ ევროპის
 დიპლომატია მხოლოდ დროს გატარებას მიეცემა
 და თავს გაირთობს სხვა და სხვა სიგლების წერით
 და კონფერენციებითა; კარგად იცის, რომ ევროპის
 სახელწიფოთა შორის თანხმობა სრულებით
 არ არსებობს, და არც იმედია რომ ურთიერთი
 დაიყოლიონ და ერთს გადაწვევტილებასზედ დადგნენ.
 ამისგან „ევროპის კონცერტი“ ფუჭი სიტყვაა.
 ოსმალეთი არამც თუ არ შლის თავის ჯარს, არამედ
 აი რას იწერება სტამბოლიდგან რუსულის გაზეთის
 „Голос“-ის კორრესპონდენტი: „ოსმალეთის
 მინისტრები დიდ მზადებაში არიან ომიანობისათვის.
 დერვიშ-ფაშისთვის მიუწერიათ, რომ ეოველ ჟამს
 მწათ იეოს ჩერნოგორიასთან ომის განამართავად.
 სტამბოლიდგან გავსავნეს დეჟემა, რომ დაამზადონ
 ჩერქეზები. თუ ვინიცობაა ომი ასტყდა, ოსმალებს
 განსრავსა აქეთ სერბიასაც დაეცნენ. —

— იმედი აქვთ, რომ ოსმალეთის მთავრობა
 მაშინ გავსავნის დესპანს ჯარის დაშლის თაობაზე
 მოსალაპარაკებლად, როცა მოუვა სხენებული
 სიგელი. მაგრამ საეჭვო კია, რომ დესპანი გავსავნოს
 ოსმალეთმა, რადგანაც ეოველივე ეს სათაკილო
 საქმეთ მიანია.

— რუსულს გაზეთს „Новое Время“ სტამბოლი-
 დამ ჰსწერენ, რომ ოსმალეთი უარჰყოფს მისდა
 შინაურს საქმეში უცხო სახელმწიფოთა გარეგანს.

— ამავე გაზეთში იწერებიან ვენიღვან, რომ თუცა
 სიგელს (პროტოკოლს) ხელი მოაწერესო, მაგრამ
 აღმოსავლეთის საქმის მშვიდობიანად დაბოლოებისა
 იმედი არ არისო, ომი აუცილებელიაო. ოსმა-
 ლეთი უარჰყოფს სიგელს და არ მოურიგდება
 ჩერნოგორიასაო.

ავსტრი-ჰენზრია. — ავსტრიის სლავიანები
 ძალიან დაფიქრებულან თავის მომავალ სვე-ბედზედ,
 მეტადრე ის სლავიანები, რომელნიც სცნოვრობენ
 გერმანიის მეზობლად. ავსტრიის იმჰერის, როგო-
 რც მოგეხსენებათ, თვალი უჭირავს სამხრეთ-
 დასავლეთზედ, იმიტომ რომ თუ გაიმატებს რასმეს
 როდისმე, ამ მხრით არის მარტო შესაძლო, თორემ
 გერმანიას იგი ვერას გამოჩება. გერმანიას ხომ
 თავის მხრით, საღერღელი დიდი ხანია აშლილი აქვს
 გადიდებისა და გავრცელებისათვის. მისი მეზობლები
 სლავიანები, სახელდობრ, ჩეხები ძალიან შიშობენ
 გერმანიის სვავმა არ გადაგვეკლანოსო. უკანასკნელ
 დროს ხმა განშირდა თურმე, რომ ჩეხია სცდილობს
 დაუმეგობრდეს ჰრუსიას და მით შეაძინოს ავსტრიის
 მთავრობა, რომლის ქვეშევრდომად იმეოფება
 სხვათაშორის ჩეხიაც. ეს ხმა ისმის განსაკუთრებით
 ძველ-ჩეხიის დასიღვან. გერმანიას, რასაკვირველია,
 უხარია ეს ამბავი. მაგრამ ჩეხიის ახალმა თაობამ,
 გაიგო ეს თუ არა, მაშინვე დაიწყო ქადაგება მასზედ,
 თურა უგუნურებაა ეს ჰრუსიასთან დამეგობრება; რომ
 ჰრუსია მათთვის უფროსაშიძია; რომ მისი მეგობრობა
 სამწუხარო მომავალს მოასწავებს ჩეხიასთვისო. „აბა
 რა ჭკუაში მოსასვლელიაო, მცირე შიშის თავიღვან
 აცილებისათვის ადამიანი უფრო უარესს ვაი-ვავლანს
 მიეცესო. ძაღლის კებენისგან გადაჩენისათვის
 რომ კაცმა ლომს ჩაუდოს ზირობი თავი, სწორეთ ეს
 არის თქვენი საქმეო.“ მის დასამტკიცებლად, რომ ეს
 გერმანიის მეგობრობა სრული უგუნურებაა, ახალს
 თაობას მაგალითად მოჰყავს შლეზვიგი, რომლის
 დამოუკიდებლობა სრულებით მოსწო გერმანიამ,
 — მოჰყავს ელზას-ლოტარინგია, რომელიც ძაღად
 ჩაიგდო ხელში და რომელიც ხალხის განემენცებას
 დიდად ცდილობს.

ბერმანი. — ბისმარკს სამსახურიდგან გამოსვლა
 უთხოვია, მაგრამ იმჰერატორმა უარჰყო მისი
 თხოვნა და მხოლოდ დროებით დაითხოვა. ამ საქმის
 ნამდვილი მიზეზი ჯერ არ არის ნაცნობი. ეს კია, რომ
 ბისმარკსაც შავი დღე დასდგომია.
 ბერლინიდან, როგორც სხვა ევროპის დიდ

ქალაქებში, მუშა ხალხში დიდი არეულობა და უკმაყოფილებაა, რადგანაც სამუშაოს ვერ ვპოვებენ: სარეწავლობა და აღებ-მიცემობა შეჩერებულია, — არ იციან რას მოასწავებს მომავალი. ალექსანდრეს მოედანზე, ბერლინში, რამდენჯერმე შეიყარა დიდ ძალი მუშა ხალხი, მშვიდი, მწუხრავალი, და სამუშაოს და შემწეობას თხოულობდა. ზოლიცია და ჯარი, რასაკვირველია, იქვე დასწრობია.

საფრანგეთი. — ორივე ზალატი, სენატი და დეპუტატთა ზალატი ამ ჟამად, საუფლო დღეების გამოცხადებით, არა საქმობენ და არც ისაქმობენ ზირველ მანისამდინ, ჩვენებურად, 19 აპრილამდე.

საწვავი საფრანგეთი! ამ შვიდ წელიწადში მისნი უკეთესნი შვილნი მხოლოდ იმ წრეებში არიან, რომ ამ ახლად დაბადებულს რესპუბლიკას როგორმე ძირი გაუძაგრონ, ფესვი ღრმად განსეიდ გაადგმევიონ. იმის ცდაში არიან ეს რესპუბლიკა ხელიდამ არ გამოვაცნალონ და არ დაგვიხრჩონო. ამათი დრო და ფიქრი ამასე იკარგება და რასაკვირველია სხვა საქმეებისათვის აღარც დრო აქვთ და არც მოცალეობა. მათდა საუბედუროდ საფრანგეთს შინვე ბევრი მტერი ჰქავს. საფრანგეთში არის ერთი დასი (პარტია), რომელსაც ჰსურს, რომ არაფერი არ კეთდებოდეს, არაფერი არ ჰსწუდებოდეს და თავდებოდეს, რომელიც სცდილობს ეველგან შოთი და არეულობა ჩამოაგდოს და ამით გაუტყხოს რესპუბლიკას სახელი. ამ დასს ბევრი ძლიერი შემწე ჰქავს. სენატის წევრთა უმრავლესობა ამ დასისაა, ამ დასის მომხრენი მოიპოვებიან თვით რესპუბლიკის პრეზიდენტის საბჭოშიაც. გარდა ამისა ამ დასს ეკუთვნის ორი მესამედი მთავრობის მოხელეთაგანი. ამის გამოცხადებით, პარლამენტის მოქმედებას დიდი სიფთხილე და წინ დახედვა სჭირია. ეს გარემოებაა, იმის მიზეზი რომ წრევანდელმა პარლამენტმაც ცუდ გუნებთან და ეოქმანობაში გაატარა დრო. პარლამენტის ზირველი ხანა გათავდა კიდევ, მაგრამ მათ მოღვაწეობას არავითარი მტკიცე და გადაწვეტილი სახე არ მიჰსცემია.

ეოველ ამის მიზეზი კარგად იციან ზოლიტიკის კაცებმა, მაგრამ საზოგადოების უმრავლესობა ესე იგი, ხალხი ცოტად თუ ბევრად სიბნელეშია და ისე ნათლად ვერ ხედავს, ვერ არჩევს ვინ არის მისი ნამდვილი მტერი და მეგობარი, ანუ ვისი ბრალია რომ პარლამენტი ბევრს არას აკეთებს და თითქმის ერთს აღავს ტრიალებს. ამ გაუგებლობით და ხალხის უსინათლობით სარგებლობენ შემოხსენებულის დასის კაცები და მახეს უგებენ რესპუბლიკას, უნდათ დაიჭირონ და სული ამოართონ. წამ და უწუმი

ვეირიან: „რესპუბლიკა უძლურია, მისი მოღვაწენი სრულებით უნიჭონი არიან“. ცოტად უკლიათ რომ დაიძახონ: „საფრანგეთი დაღონებულია და მოწვენილი, რადგანაც მუდამ დღე განართობს და განსაცნოს სეირს არ აუურებიანებენ. (ნაზოლეონის იმპერია და მისი გარეგანი თვალ დასაბრმავებელი ბრწინვალეობა ხომ გეხსოვება!). ამ ვვირილით სურთ ხალხს თვალეები აუხვიონ, ხალხის თვალი მოარიდონ თავიანთ ქვეშევრდობას და ფაცა-ფუცს, რესპუბლიკის დარღვევისათვის მომართულს.

თუძცა ამ დასის კაცებს ერთგვარი გულის წადილი არა აქვთ და სხვა და სხვა ბედს უქადაიან საფრანგეთს, მაგრამ მათ შორის სუფევს ერთი მიდრეკილება. რომელიც ეველას საერთოდ ეკუთვნის. ეს არის — რესპუბლიკის სახელის გატყნა, მისი დარღვევა და მონარხიის დაარსება. რა ნაირი იქმნება ეს მონარხია, ესე იგი ტახტზე ვინ აბრძანდება — ბურბონიელი, ორლეანელი, თუ ბონაპარტიელი — ჯერჯერობით ამის ფიქრში არ არიან. აი, როდესაც ხალხს რესპუბლიკის სასოება გაუწედება, როდესაც რესპუბლიკის სახსენებელიც აღარ იქნება და საერთო მტერი აღარ ევოლებათ, მაშინ დაიწვობა მონარხიელთა ურთიერთშორის ბრძოლა საფრანგეთის ტახტისათვის.

აი ამ საერთო მიდრეკილებაში მდგომარეობს ის შიში, რომელიც მოსდევს მონარხიელთა ბოროტს მოღვაწეობას და ევ საფრანგეთის ზირდაზირი დალატია.

როცა მათ მხარი არ ჰქონიათ მიცემული ერთი-ერთმანერთი და მათ შორის შოთი და უთანხმობა იყო, მონარხიელნი სრულებით უშიძარნი იუვენენ რესპუბლიკისათვის. მაგრამ რა კი შეერთდნენ ესლა, რესპუბლიკის მომხრე კაცებს დიდი სიბრთხილე სჭირიათ. მონარხიელთა ქადაგება მეტადრე ამ ჟამად არის საშიში, როდესაც პარლამენტი დროებით დაიძალადამისი წევრნი ზირდაზირმისვლა-მოსვლას მეუდგებიან თავის ამომრჩეველებთან; საშიშია მეუტი, იმიტომ რომ შემოდგომით დეპარტამენტებისა და მუნიციპალის საბჭოთა წევრნი ახლად უნდა ამოარჩიონ, და როგორც მოგეხსენებათ *) ეს წევრნი მიიღებენ მონაწილეობას სენატორების ამორჩევაში, რომელთა მესამედი ნაწილი იცვლება ეოველ სამს წელიწადს, (ე. ი. 1879 წ. იქმნება სენატორთა მესამედის რიცხვის ახალი არჩევანი). მაშასადამე შემოდგომის არჩევანს დიდი მნიშვნელობა ექმნება საფრანგეთის მომავალ საზოლიტიკო

*) ისლე „მოკლე მოთხრობა სხვა და სხვა სახელმწ.“ ამ ნოქეში.

ცხოვრებისათვის და უეჭველია მონარსიელთა დასის კაცები დიდს მეცადინეობას იხმარებენ, რომ ამ არჩევანში თავისი მომხრენი გაიყვანონ. აი ამიტომაც მოგახსენეთ, რომ მათ ქადაგებას მეტადრე ამ ჟამად დიდი შიში და სიფრთხილე მოსდევს.

გადაუხედოთ ახლა რა იარაღი უჭერთათ მათ ხელში თავის საქმის გასატანათ.

ზარღამენტში იმათ, რასაკვირველია არაფრის გაკეთება არ შეუძლიანთ; მათ მხოლოდ შეუძლიანთ სხვებს დაუშალონ და დააბრკოლონ სხვისგან დაწეებული საქმე. მაგრამ ზარღამენტის გარე, ხალხში, დეზარტამენტებში კი სხვა არის. მათის ქურნალ-გახეთების მეოხებით, მათთა ავენტურათა ოსტატობით და მეტადრე მთავრობის მოხელეთა შემწეობით, რომელთა შორის ბევრნი მათივე მიდრეკილებისანი არიან, ვეულა ამა შემწეობით მონარსიელთა მოღვაწეობისათვის დიდი ფართო გზაა გაშლილი. ამ ჟამად საფრანგეთის საზოლიტიკო ცხოვრების მარღვი ზარღამენტში კი არა, დეზარტამენტში და სოფელშია. ამავე ალაგს უნდა მიმართონ რესპუბლიკის მოყვარეთაც თავიანთი ბეჭითი მოღვაწეობა ამ ჟამად. დიდი სიფრთხილე სჭირიათ მათ და დიდი ჯაფა, რადგანაც მათი მტერი, მონარსიელთა დასი, დიდ ჭაზანს წვევტაშია, დიდს ცდაშია, თითქო სიკვდილს ებრძვის და თუ თავისი არ გაიყვანა ეს ეს არის სულსაც დალეკსო. ივინი სცდილობენ დაუახლოვდნენ სამღვდელთა, რადგანაც კარგად იციან რომ მათ დიდი გავლენა აქვთ საფრანგეთში; სცდილობენ სახელი გაუტეხონ რესპუბლიკას ვაჭრებში და დაბალ ხალხში.

ამის გამოისობით საჭიროა, რომ რესპუბლიკელი დეპუტატები დაუახლოვდნენ თავიანთ ამომრჩეველებს, აუხსნან მათ მონარსიელთა მოქმედება, გააკვიბინონ, რომ მხოლოდ ერთ მმართველობას, რომლისაგანაც უნდა მოელოდეს საფრანგეთი ეოველ სიკეთეს და დღევრძელობას; რომ იგი მმართველობა რესპუბლიკაა; რომ რესპუბლიკის ქვეშ საფრანგეთი მიეცემა იმ ბედნიერ ცხოვრებას, რომელიც მშვიდობიანი დადგრომილია და რომელსაც არ უყვარს არც ტრანზანობა და ფართი-ფურთობა.

იმედი ვიქონიოთ, რომ ჭეშმარიტება და სიმართლე თავისას გაიტანს და რესპუბლიკა უფრო მკვიდრად, უფრო მტკიცედ გამოვა ამ განსაცდელისაგან.

მოკლე მოთხრობა სხვა და სხვა სახელ-
მწიფოთათვის

საფრანგეთი. — ახალის დროის ისტორიაში მხელად მოიძებნება სხვა სახელმწიფო, რომელსაც მიეწერებოდა ეს იმ რივივე მნიშვნელობა კანცობრიობისათვის, როგორც აქვს საფრანგეთს. არა ქვეყანას, არა ხალხს არ მიუჭიდავს თავისაკენ იმოდენა თანაგრძნობა, იმოდენა სიყვარული, იმოდენა უნებური ეურადღება, როგორც ამ სახელმწიფოს. მის წარმატებას, მის ეოველსავე წინ წადგომას მნიშვნელობა აქვს არამც თუ მარტო თავის მინაობაში, არამედ თითქმის მთელის ევროპისათვის. როდესაც სხვა სახელმწიფონი მიეცემიან ჩვეულებრივის ცხოვრების მდოვრს დენასა, როდესაც ევროპის საზოგადოებას არავითარი განსაკუთრებული გარემოება (როგორც ამ ჟამად — აღმოსავლეთის საქმე) არ აწუხებს და არ აღელვებს, მაშინ ეოველის კაცის ეურადღება თითქმის განსაკუთრებით საფრანგეთისკენ არის მიქცეული, სადაც საზოლიტიკო და საზოგადოებრივი ცხოვრება დაუდგრომელ დუდილშია და უფრო განვითარებულია, ვიდრე სხვა ქვეყანაში.

რაც შეეხება მის მდიდარს წარსულს, მის დიდებულს ისტორიას, ამაზედ შემდეგში ვკვენება დაწვრილებითი ღაზანაკი; ჯერ-ჯერობით კი მოვიხსენიებთ მხოლოდ ესლანდელ მდგომიარობას საფრანგეთისას, იმასაც მოკლედ, მარტო იმდენად, რამდენადაც ეგ, ჩვენის ფიქრით, საჭიროა მისის მომდინარე საზოლიტიკო ცხოვრების გაკებისათვის.

საფრანგეთის სივრცე შეადგენს 9,599 ოთხ-კუთხე მილს; მასზედ სცხოვრობს 36,102,921 სული. მცხოვრებნი საფრანგეთისა თითქმის განსაკუთრებით კათოლიკენი არიან, გარდა 715,218 სულთა, რომელნიც სხვა სარწმუნოებას აღიარებენ (პროტესტანტები, ურიები, სხვა არა-ქრისტიანენი და კიდევ ზოგიერთი იმისთანანიც, რომელთაც არავითარი სარწმუნოება არა აქვსთ). გვარტომობით თითქმის ეველანი ფრანციელინი არიან; უცხო ქვეყნელთა რიცხვი, რომელნიც საფრანგეთში სცხოვრობენ, აღის 750,000-მდე. ამათ შორის 15,303 სამუდამოდ გარდასახლებულან და საფრანგეთისა ქვეშევრდომობა მიუღიათ.

ამ ქამად საფრანგეთში რესპუბლიკის მთავრობაა. რესპუბლიკა დაადგინა საფრანგეთმა 4 სექტემბერს 1870 წ. ხალხის წარმომადგენელთა კრებამ 1873 წ. კენჭი უყარა მარშალს მაკ-მაკონს და ამოირჩია შვიდის წლის ვადით რესპუბლიკის მოთავეთ — ზრეზიდენტათ (383 თეთრი და 317 შავი კენჭი მოუვიდა). იმავე კრებამ 25 თებერვალს 1875 წ. დაამტკიცა რესპუბლიკის წესდებულება (კონსტიტუცია), რომელიც შემდეგში მდგომარეობს: კანონთ-მდებელნი უფლება ეკუთვნის ორ საბჭოს — დეპუტატთა პალატას და სენატს. დეპუტატთა პალატის წევრნი ამოირჩევიან საუკველთაო ამორჩევითა. რესპუბლიკის მოთავის (პრეზიდენტის) ამოსარჩევად სენატი და დეპუტატთა პალატი ერთად უნდა შეიყარნენ, შეადგინონ ერთი ნაციონალური კრება და ამ კრებამ უნდა ამოარჩიოს რესპუბლიკის მოთავე კენჭის ერთა. ოღონდ კი ამომრჩეველთა კენჭი მეტი იყოს, თუნდა ერთითაც და ამორჩევას კანონიერი ძალა ეძლევა. პრეზიდენტს ირჩევენ შვიდის წლის ვადით. მაგრამ, ეს ვადა რომ გაუთავდება შეუძლიან ხელმოკრედ აღმორჩეულ იქმნას. როგორც ორივე საბჭოს წევრთა აგრეთვე რესპუბლიკის პრეზიდენტს აქვს კანონ-მდებლობითის თაოსნობის უფლება ესე იგი შეუძლიან წარუდგინოს ორთა საბჭოს, რომელიმე კანონთ წინადადება, რომელიც მაშინ მიიღებს კანონის ძალას, როცა სენატი და დეპუტატთა პალატი თანახმანი გახდებიან და დაამტკიცებენ.

პრეზიდენტი ვალდებულია საქვეყნოდ გამოაცხადოს და აღსრულებაში მოიუვანოს ის კანონი, რომელიც დაწესებულია ორივე პალატის მიერ. მას აქვს უფლება შეიწყალოს დანაშაულობა, მაგრამ საზოგადოდ შენდობა კი დანაშაულობისა უნდა მხოლოდ კანონის ძალით მოხდეს.

ლამქარი ზირდაპირ პრეზიდენტს ემორჩილება და მის განკარგულების ქვეშ იმყოფება. მარტო პრეზიდენტს აქვს უფლება განაწესოს სამხედრო და საერო თანამდებობის კაცნი. უცხო სახელმწიფოთა ელჩები და სხვა წარმომადგენელნი მის წინაშე არიან დადგენილნი. ყოველი განკარგულება რესპუბლიკის პრეზიდენტისა ხელმოწერილი უნდა იყოს ერთის

მინისტრის მიერ. თუძცა დეპუტატთა პალატი ვადით არის, მაგრამ პრეზიდენტს შეუძლიან, სენატის დაკითხვით, დაითხოვოს დეპუტატთა პალატი, ვადაზედ უწინარესაც; მხოლოდ იმ პირობით, რომ სამ თვეზე მაინც უნდა დანიშნოს ახალი არჩევანი ახალთა დეპუტატთა ამოსარჩევად და ახალის პალატის შესადგენად. მინისტრები როგორც ვეველანი ერთად, ისე თვითვეულად ცალკე პასუხის მკებელნი არიან პალატთა წინაშე. საერთო პასუხის გება მაშინ არის, როცა სამინისტროს მოქმედება შეეხება საზოგადო საპოლიტიკო საგანსა, თვითვეულის პასუხის გება ცალკე მაშინ არის, როცა საქმე თვითვეულის მინისტრის განკარგობულს, ცალკედ მოქმედებას შეეხება.

რესპუბლიკის პრეზიდენტი მხოლოდ იმ შემთხვევაში არის პასუხის მკებელი, თუ ვინიცობაა სახელმწიფოსი და ქვეყნის ღალატი შეემჩნევა. თუ სიკვდილისა ან სხვა მიზეზების გამო ძველი პრეზიდენტი აღარ იქმნება ორივე პალატა იმ წამსვე შეუდგება ახალის პრეზიდენტის არჩევანს და არჩევანამდე აღმასრულებელი უფლება დროებით მიენიჭება სამინისტრო საბჭოსა.

ორთა პალატას აქვთ უფლება თავისის ნებით, ანუ პრეზიდენტის წინადადებით, კონსტიტუციის კანონები ხელახლად განარჩიონ და შესცვალონ. ამ შემთხვევაშიაც ორივე პალატი უნდა გაერთდეს და შეადგინოს ერთი ნაციონალური კრება.

ხოლო, 1800 წლამდე, ესე იგი ვიდრე ეხლანდელს პრეზიდენტს მაკ-მაკონს არ გაუთავდება პრეზიდენტობის ვადა, კონსტიტუციის ხელახლად გადანიღვა და შეცვლა მხოლოდ პრეზიდენტის წინადადებით შეიძლება, ასე რომ პალატთა ამ დრომდე ამისი უფლება არა აქვთ.

სენატს შეადგენს სამასი წევრი, რომელთა შორის სამოც და თხუთმეტს ირჩევენ ნაციონალური კრება, და ორას ოცდა ხუთს კი ირჩევენ დეპარტამენტები (გუბერნიების მკზავსია) და კოლონიები. *)

*) მარტინიკა და გუადელუპა ამერიკაში, ზეუნისონი — აფრიკაში, და საფრანგეთის ინდოეთი აზიაში.

ვინც გვარტომობით ფრანციელი არ არის, ვინც ორმოცის წლისა არ შესრულებულა და ვისაც არ აქვს მინიჭებული უველა საერო და საზოლიტიკო უფლებანი, იმას არ შეუძლიან სენატის წევრად აღმორჩეულ იქმნას.

იმ სენატის წევრთა, რომლებსაც ჰგზავნიან დეპარტამენტები და კოლონიები, ირჩევენ არჩევანის კოლეგია (избирательная коллегия), რომელიც იკრიბება დეპარტამენტის უმთავრესს ქალაქში და რომელსაც შეადგენენ

შემდეგნი ზირნი: 1) დეპუტატთა ჰალატის წევრნი, 2) დეპარტამენტის საბჭოს წევრნი, 3) მახრის საბჭოს წევრნი და 4) ის ზირნი, რომელთაც ირჩევენ თვითუველად ეოველი მუნიციპალის საბჭო სოფლის საზოგადოების აღმომჩეველთა შორის.

ამ რიგად დეპარტამენტებში ცხრა წლის ვადით ირჩევენ სენატორებს, რომელთა მესამედი ნაწილი ეოველს სამს წელიწადს ერთხელ უნდა გადადგეს და მათ მაგიერ ახალნი ამორჩეულნი უნდა შევიდნენ. ის სენატორები კი, რომელთაც ირჩევენ ნაციონალური კრება, სიკვდილამდინ მაგ თანამდებობაში უნდა იყვნენ, იგინი უცვლელნი არიან.

თუ სიკვდილისა ან სხვა მიზეზის გამო სენატორის ადგილი განთავისუფლდა, მაშინ თვითონ სენატი ორის თვის განმავლობაში ირჩევენ მის მოადგილეს. სენატსა და დეპუტატთა ჰალატს ერთნაირი უფლება აქვსთ კანონების შედგენისა და წინადადებისა. სოლო, საფინანსო კანონები კი წინაპირველად დეპუტატთა ჰალატის წინაშე უნდა წარდგენილ იქმნენ, მის მიერ მიღებულნი და შემდეგ სენატში გადატანილ. თუ საჭიროება მოითხოვს, რომ რესპუბლიკის ჰრეზიდენტი ან მინისტრები სამჯავროს მიეცნენ, მაშინ სენატი მიიღებს უმადლესის სასამართლოს უფლებასა.

აი ამაში მდგომარეობს ის კონსტიტუცია, რომელიც ამ ჟამად მოქმედებს საფრანგეთში. კარგია თუ ცუდია ეს კონსტიტუცია, კანის თავისუფლებას და კეთილდღეობას ბევრად უმართავს ხელს თუ ცოტად, ჩვენ ამის გამოძიებაში არ შევალთ. ჩვენ მხოლოდ ამას ვიტყვით, რომ ამ კონსტიტუციიდან ცხადდა ჰსჩნს, რომ საფრანგეთში დამყარებულია რესპუბლიკა და არა სხვა სახის მთავრობა. ამ დასკვნას მით უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს, რომ რესპუბლიკას ბევრი მტერი ჰყვანდა და ჰყავს კიდევ, ბევრმა უდალატა მას, ბევრმა ბევრჯერ ძირი უთხარა, მაგრამ ვერაფერ ვერა

გააწეორა. რესპუბლიკამ თავისი გაიტანა და დღეს ჯერ ავად თუ კარგად სუფევს.

აწეო მმართველობას სამკვარი მტერი ჰყავს საფრანგეთში: ლეგიტიმიელნი, ორლეანელი და ბონაპარტიელნი. ლეგიტიმიელებს ჰსურთ დაადგინონ საფრანგეთში მონარხიული მთავრობა და ტანტზე გრაფი შამბორი აიყვანონ. შამბორი, ანუ ჰენრიხი V, ბორდოსის ჰერცოგი არის, შვილის შვილი კარლო X-სა, რომელიც მეფობდა საფრანგეთში 1824-1830 წლამდე. ორლეანელთ ჰსურთ გაამეფონ ლუი-ფილიპის *) შთამომავლობა.

ბონაპარტიელები სცდილობენ დაადგინონ იგივე იმპერია, რომელიც საფრანგეთმა ჩამოაბძანა ტანტიდგან 4 სექტემბერს 1870 წ. ლეგიტიმელნი და ორლეანელი, ამ ჟამად იმედ გაწევეტილნი, როგორცაც მიიძალნენ. ბონაპარტიელნი კი ისევ დიდ მეცადინეობაში არიან და ეოველ ღონისძიებას ხმარობენ, რომ როგორმე ძირი მოუთხარონ ახალ დაბადებულს რესპუბლიკასა.

როგორც რუსეთი განიუოფება გუბერნიებათ, იმავე მსგავსად საფრანგეთი დაეოფილია დეპარტამენტებათ (86 თვითონ საფრანგეთშია, სამი ალჟირში). დეპარტამენტის უფროსი არის ჰრეფეკტი. შინაგან საქმეებს განაგებს დეპარტამენტის საბჭო, რომლის წევრთა თვითონ ხალხი ირჩევენ. ეოველი დეპარტამენტი შესდგება რამდენიმე მაზრებთაგან, რომელთა უფროსებს უწოდებენ სუ-ჰრეფეკტებს. ეოველ მაზრაში არის აგრეთვე მაზრის საბჭო.

მაზრა განიუოფება რამდენიმე კანტონებათ და თითო კანტონი სოფლის საზოგადოებათ, რომელთა საქმეების წარმოება მინდობილი აქვს მუნიციპალის საბჭოს. სოფლის საზოგადოების უფროსს უწოდებენ მერს. მუნიციპალის საბჭოს წევრთა ირჩევენ თვითონ სოფლის საზოგადოება.

ეოველი სრული წლოვანი ფრანციელი ვალდებულია ლაშქარში სამსახურისა. იგი უნდა გამსახუროს ხუთი წელიწადი მომქმედ ლაშქარში, ოთხი წელიწადი ამ ლაშქრის რეზერვში, ხუთი წელიწადი სატერრიტორიო ლაშქარში და ექვსი წელიწადი ამ ლაშქრის რეზერვში. სულ ერთიანად სამსახურის ვადა ოცი წელიწადია.

*) ლუი-ფილიპი მეფობდა საფრანგეთში 1830-1848 წლამდე, და ამ წელიწადს აჩეულობისგამო გაიქცა საფრანგეთიდან.

მშვიდობიანობის დროს საფრანგეთის ლაშქარი შეადგენს 440,321 ჯარის კაცს; ომიანობის დროს 1,750,000 კაცის იმედი აქვთ. საფრანგეთის შემოსავალი შეადგენს 700 მილიონამდისინ. გასავალიც თითქმის ლი სულ ერთიანად შარშანად იოდა 300 მილიონამ ამოდენაა. მისი ვა-დისინ.

ახალმა რესპუბლიკამ დიდი სარგებლობა მოუტანა ხალხის განათლებას. 1878 წლის შემოსავლიდამ სახალხო სასწავლებლებისათვის გადაღებულია 27 მილიონი ფრანკი, ე. ი. შვიდ მილიონით და ნახევარით მეტი ვიდრე შარშან იყო დანიშნული. ეს ფული დანიშნულია სახელმწიფო ხაზინიდან. ამს გარდა სახალხო სასწავლებელთათვის თვითონ დეპარტამენტები ოთხ მილიონ მანეთამდე იძლევიან, სოფლის საზოგადოებანი ხუთმეტ მილიონამდე და ხუთ მილიონზე მეტს კერძო ზირნი და სხვა და სხვა საზოგადოებანი. უველა ეს ცხადად ვაჩვენებს ჩვენ, რომ რესპუბლიკას საფრანგეთში მიუძღრთავს ძლიერი უზრადლება ხალხის განათლებისათვის და ამისთვის არამც თუ თვით მთავრობას აუღია კისრად კარგა ზომიერი ხარჯი, არამედ გამოუწვევია თვით საზოგადოება ამ მეტად საჭირო საქმის ხელის შესაწყოებათ. ამისთანა მეცადინეობა რესპუბლიკისა ერთის მხრით ხალხის განათლებას დიდს წარმატებას ამღვეს და მეორეს მხრით საფრანგეთის ხალხს აჩვენებს რა სარგებლობასაც უნდა მოელოდეს იგი სხვაშიაც ამ ახალის რესპუბლიკისაგან.

ჩვენის ისტორიისათვის მასალა.

ამოღებულია ნიკოლოზ დადიანის ხელნაწერის თხზულებიდან, რომელსაც ჰქვიათ „ქართველთ-ცხოვრება“. *)

თუცდალა განმეორებით ახლად შევსთხყეთ ესე ქართველ-ცხოვრება დაბოითა ჭრასითა და ლექსნი განგაშვენენ და წინა უკმო, დავსდევ და უმჯობეს სასმენელად და საგულხმოდ განგჰკარგენ; გარნა ძალნი საქმეთანი და მოთხრობანი არცაღა

*) ჰქენ ამ თხზულებადამ ამოედეთ მხოლოდ იმ დროთა ამაჲი რომელიც დაიწყოთა 1784 წ. და თავდება 1823 წელთ. დიხს საცნობად დაეცინახეთ ესა მით უფრო, რომ ნიკ. დადიანი რასაც მოტკიოხრობს ან თვით გაუტონია, ან თვით უნახავს.

დამიმცირებიეს და არცა დამიმატებიეს, მის უწინდელთა ქართველთ მეისტორიეთაგან, და ნანდვილნი იგი დამიდვიეს ვითარ-ვინილე მას შინა.

ხოლო ზირველის სოლომონ მეფიდან წყებული ვიდრეაქამოდ, და ესე შემდგომნი ამისა წარწერილნი ისტორიანი ანუ მოთხრობანი ქართველთა და შემდგომთა მისთანი ჯერეთ არღა აღწერილ არიან, არცა ძველსა და არცაღა ახალსა ქართველთ ისტორიასა შინა. ვინათგან არა იყო ჯერეთ საქმენი ესე ნამყო-სრულად, ამისთვის მე თანა-მდებად მეგრანცხე თავი ჩემი ვითარცა შვილმან მამულისამან, და ესე შემდგომნი მოთხრობანი ანუ ისტორიანი, რომელნიმე სმენილნი და რომელნიმე თვით ჩემგან ხილულნი აღვსწერე, სახსოვრად და სასარგებლოდ ეოველთა მოყვარეთა მეისტორიეთსა, და მე ვაღათ დავსდებ ეოველთა შვილთა მოყვარეთა მამულისა ჩვენისათა, ოდეს მე არღა ვიქმნები სოფელსა ამას, მაშინ ნუ დუტევებთ შემდგომთა ქმნილთა სახსოვართა საქმეთა რომელ არა აღწეროთ, რათა ჩვენსაცა ქვეყანასა ჰქონდეს ხსოვნაი სხვათა ქვეყანათა-თანა და იცოდენ განათლებულთა შვილთა ნამეონი-საქმენი მამულთა თვისთანი, რათა მით უმჯობეს მართონ თავი თვისი და ჩვენცა გვექონდეს ხსოვნაი.

აწ მოვიტყვევი თქვენდამო და უმორჩილესად გთხოვთ და გემოქენებით და თხოვასა და მოქენეობასა თანა გაფიცებთ მას ურომელოსა ღვთაებასა, უკეთუ სათნო გექმნასთ და ინებოთ ვინემე გარდაწერა ამა ჩემ-მიერ ქმნილისა ანუ თხზულისა წიგნისა, ნუცა ჩემგან აღწერილსა წინა-სიტყვაობასა წინა-მდებარისა ამის წიგნისასა, და ნურცა ამას, რომელი აქა აღწერილ არიან, ნუ დაუტევებთ, რომელ არა აღწეროთ სახსოვრად ჩემისა ვინაობისა და მქონდეს ხსოვნა შენდობითა, რათა თქვენცა მოვმადლოს ღმერთ მამ-კაცმან ეოველნი თხოვანი თქვენნი.

უმორჩილესი მოსამსახურე თქვენი
თ. ნიკოლაი დადიანოვი ზირველი.

იქმნა მეფედ იმერთა ზედა დავით გიორგის მე, ამან დაადგინა განმზრანად და ზირველ კაცად ქსნის ერისთვის მე ელისბარ, რომელი იყო სიმე გარდაცვალებულისა მეფისა სოლომონისა. ესე შეიმურვეს იმერთა და განდგენ მეფისაგან წულუკიძე ბერი და ზაზუნა წერეთელი და სწადოდათ მეფობა დავით არჩილის ძისა, გარნა შეეწია დადიანი კაცია

და წარუგზავნა სპანი ოდიშისანი და წარუძღვნა სპათა მძა თვისი გიორგი. განვიდენ ოდიშარნი და მოსწვეს მოსტევეს ქარხნახს სასახლე ბერი წულუკიძისა, და ეგრეთვესრულსა იმერეთსა შინასა და ჰმოვეს ორგულნი დავით მეფისანი, გამოვლეს იმერეთი და დამძღვეს და გარდაეარნეს წულუკიძე და წერეთელი, წარმოვიდენ ოდიშარნი, გარდმოვლეს საწალიკე, ჩამოვიდენ რაჭას და ივიცა დაიმორჩილნეს, აღიღეს ხიდის-კარი რაჭას რიონს მდგომარე, და წარვიდა მძა დადიანისა გიორგი და სპანი ოდიშისა გამარჯვებულნი ლეჩხუმი ოდიშად და მეფე დასტოვეს მშვიდობით იმერეთს. წარსულთა წულუკიძეთ და წერეთელთა იმეცადინეს და იმოხვეს ჯარნი ლეკისანი რამოდენიმე და მოვიდენ რაჭას, და მიიბარნეს რამოდენიმე იმერ რაჭველნი. მცნობმან მეფემან სთხოვა შეწვეს დადიანსა კაცისა. ხოლო დადიანმა წარმოგზავნა სპანი თვისნი ოდიშ ლეჩხუმი და მოვიდენ რაჭას, სადა ივენენ დაბანაკებულნი ლეკისა და თათრის ჯარნი და იყო მუნ წულუკიძე ბერი და წერეთელი ზაზუნა, და ჰყვანდათ სამეფოდ დავით არჩილის ძე და მივიდენ მათ-თანა მრავალნი იმერნი; ხოლო მირავიდენ სპანი დადიანისანი, და რა დილა გათენდა ეწვეენ ურთიერთარს და იქმნა ბრძოლა ძლიერი, და იოტნეს ოდიშ ლეჩხუმი ლეკნი და თათარნი, დასჭრეს ზაზუნა წერეთელი და მრავალნი დახოცნეს, და დავით არჩილის ძე და ბერი წულუკიძე, და დაჭრილი ზაზუნა წერეთელი შევიდენ კვარას ციხესა შინა, და დაშთომილნი ლეკნი და თათარნი დამაგრდენ სხევეს სახლსა ბეღელსა და საბწყელსა შინა და იყო მუნით ბრძოლა ლეკთაგან საკმაო. მოადგენ გარს ოდიშ ლეჩხუმნი და თუმცა მამაცად და სახელოვნად იბრძოდენ ლეკნი, და მოჰკლეს სიმაგრით გამო მრავალნი სახელოვანნი მამაცნი ოდიშარ-ლეჩხუმელი, გარნა ლეკნი გამოსწვეს სახლსა შინა, მოჰკლეს მოსწვეიდეს ერთი ცოცხალნი არა წარსულ-არბან და გაემარჯვათ სახელოვნად ოდიშარ-ლეჩხუმელთა, სადა წარმოახინეს სრული მხნეობა და მოიქცენ გამარჯვებულნი სახლადვე თვისად დიდითა ალაფითა მოებულნი. იყო მშვიდობა და სიყვარული შორის ამა მეფისა და დადიანისა. ჟამსა ამას იყო გურიელად მამია, და ფლობენ აფხაზეთს დადიანის საზღვარს იქით შარვაშიძე ზურაბ ზუფუს, და აუეს ციხესა შინა იყო ქელაიძაჰმედ-ბეგი, და ეპურა მახლობელნი მისნი და ფლობდა შვა სოფელად წოდებულს აუეს საზღვრიდამ ვიდრე დალიძეამდე მძისწული ზურაბისა ბეჭირბეგ. ხოლო გურიელი მამია დაუძღვრდა მოხუცებულობისა გამო, დაუტევა გურიელობა და იქმნა მონაზონ, და იქმნა მძა მისი გიორგი

გურიელად. მოჰკვდა გურიელი გიორგი და იქმნა მე მისი სიმონ გურიელად. შემდეგ ამისა რაოდენისამე ჟამისა დასწეულდა დადიანი კაცია, და ოდეს ცნა განსულა თავისა თვისისა ამიერ სოფლით და ხედვიდა ძეთა თვისთა მცირ-წლოვანთა. ამისთვის მოიყვანა მეფე დავითი და ძენი თვისნი ხელთა მისთა მიაბარა და სთხოვა რათა მოიხსენოს მსახურება მისი და ღვაწლნი რომელნი უჩვენებდეს მას წინაშე მისა სპითა თვისითა და შეეწიოს ძეთა მისთა და იქმნეს ნაცვლად მისა მამად ძეთა დადიანისათა მცირ-წლოვანთა ერმათა. მამინ მეფემან აღუთქვა ფიცითა შემწეობა და ნაცვლად მისა მამობა შვილთა დადიანისათა და წარვიდა იმერეთს და შემდგომად სამისა დღისა გარდაიცვალა დადიანი კაცია მთავართა შორის დიღს სასსოფარი და დაფლეს მარტვილს სამარხოსა მამათასა წელს ქრისტესით, 1788 და ქმნეს მთავრად სამეგრელოისად დადიანად ძე კაცისი გრიგოლ თვრამეტისა წლისა. ხოლო მეფემან დავით დავითწეა კეთილობა კაცია დადიანისა, და ანდერძიცა მისი და განიზრახა ვინადგან არა ვინ არის შემძლე ძეთაგან კაცია დადიანისათა და ჰფრობად მთავრობისა სიერმისა გამო, მე დავითწეობ სამთავროსა სამეგრელოისასო. და შემდგომად ორის თვისა კაცია დადიანის გარდაცვალებისა შეიკრიბნა სპანი იმერეთისანი დავით მეფემან და მოუხდა ოდიშს და მოსწვა, მოსტევენა ოდიში და გარდებიონა მრავალნი ოდიშარნი, და მძა გრიგოლ დადიანისა მანუხარ და სხვანი თავადნი და მრავლითა ტყვითა მოებული წარვიდა კურთხევად იმერეთს. ხოლო დადიანი გრიგოლ სიერმისა-გამო ვერ წინააღმდეგ ექმნა და წარვიდა ლეჩხუმს. შემდგომად შეკრბენ სამეგრელოს სამთავროს დიდებულნი: მძა დადიანისა კაცისი გიორგი, ბიძაშვილი დადიანის კაცისი კვალად გიორგი კაცოს ძე და მძის-წული დადიანის კაცისი კვალად გიორგი ნიკოლოზის ძე და ამითან გელოვანი ქაიხოსრო, სამეგრელოს სამთავროს ხალხთ-უხუცესი გიორგი ჩიქოანი. და ვინათგან სცნეს რომელ მეფე დავით ნაცვლად კეთილობისა მეცადინეობს ბოროტის შემთხვევასა გრიგოლ კაცისა მის დადიანისასა, ამისთვის განიზრახეს და წარუგზავნეს კაცი და მოიყვანეს საქართველოდამ დავით არჩილის ძე ბაგრატიონი მძის-წული ჰირველის სოლომონ მეფის, რომელი ზემო ვახსენეთ, გარნა ესეცა ერმა და მოიყვანეს ლეჩხუმს სასახლესა მურს და მისცეს მეუღლედ ასული დადიანისა კაცისი და დავით გრიგოლისი მარიამ და უკურთხეს გვირგვინი და ქმნეს ქორწილი. და შემდგომად ქორწილისა შეიკრიბნეს სპანი ლეჩხუმისანი და წარმოემართნენ ესე ორნი

ერმანი მიმდობელი ღვთისანი, და მოვიდენ ოდიშად ხუნწს, და მუნ მიერთუნენ ოდიშისა სჳანი ეოველნი თვინიერ მიბირებულისა მეფისა და დაიბანაკეს ხუნწს. ოდეს სცნა ესე მეფემან დავით შეიკრიბა სჳანი იმერეთისანი, და მასთანა იმოუნა ჯარიცა ლეკისა და დიდთა მოქადულეებითა წარმოემართა ამა ორთა ერმათა, დავითსა და გრიგოლსა ზედა, რომელი არა რად რაცხვიდა და მოქადული იტყოდა მრცხვენის ერმათა მათ ბრძოლა, გარნა დავიპურობ ეოველსა მენგრელთ დიდთა კაცთა და ამით დავიპურობ სამენგრელთსაო, და მოვიდა დაებანაკა გაღმით ცხენის-წელისა ხონის მახლობლად. შემდგომად რაოდენისამე დღისა წარმოემართა მეფე დავით სჳითა დადიანისა დადიანსა და და დავითს ზედა. აქათ თუძენა იმიშუოდენ მეფის სჳის სიმრავლისაგან ოდიშარნი, გარნა ამამაცეს გულები და ვინათგან ცხენის-წელი განდიდებულ იყო და ვერა გავიდოდა ქვეითნი, ამისთვის სჳანი მენგრელთ ქვეითისანი წარვ ზავნეს ბუნბუას ხიდზედ გადასავლელად და წარუძღვანეს ქვეითს სარდლათ სამენგრელთს სამთავროს სახლთუხუცესი გიორგი ჩიქოანი, რომელმანცა მამაცობა თვისი მას ქამსა წარმოახინა. განვიდა ხიდსა ზედა და დაებარვა გაღმით ხუნწისა მათხოჯის ქვეშე, და რა იხილეს ესე მენგრელთ სჳამან ცხენოსნისამან, განვიდუ წუალსა ზირის-ზირ ხუნწისა და გასვლასათანა ეკვეთუნენ ურთი-ერთის და შეიქმნა ბრძოლა, და შემდგომად დიდისა ბრძოლისა უკუნ-აქციეს მოქადულობა მეფისა და გაიქცენ სჳანი იმურ ლეკისანი და გაემარჯვა დადიანისა გრიგოლს და დავითს სამეფოსა კაცსა, სადა მენგრელთ დიდი მხნეობა წარმოახინეს წელს ქრისტესით, 1789 ხოლო მენგრელთა შეიპურეს და მოჰკლეს მრავალნი იმერნი და უმეტესნი თავად აზნაურნი ცოცხალნი დაინარჩუნეს და მორთვეს დადიანსა, და აქითც მოჰკლეს მრავალნი მენგრელნი და მათ შორის მე ქაიხოსრო გელთანისა მანუხარ. მიჰყვენ უკანით გაქცეულსა მეფეს დავითს და მივიდენ ქუთათის, აღიღეს ეოველნი ციხე სიმაგრენი იმერეთისანი, მოიყვანეს ეოველნი იმერთა დიდებულნი და მიათვალეს დავითს, დასვეს მეფედ ქუთათის და უწოდეს სახელად სოლომონ, და მოიქცა გრიგოლ დადიანი დიდი გამარჯვებული სჳითა თვისითა სახლად თვისად, ხოლო დავით წარვიდა ლტოლვილი ახალ-ციხედ.

(შემდგომი იქნება)

აგზავათი გაგონილნი

I.

ერთხელ მეფე ერეკლე II მიბძანდებოდა თურმე ქალაქიდან კახეთს და თან, რასაკვირველია, ამაღა ხლებია. მზე დაწურვა ზედ ეოფილა, როცა მეფე მიბძანებულა საგარეჯოს ბოლოებზედ. დაუნახავს რომ ერთს ეანამი დიდ-ძალი მუშა დგას და მკის. იკითხა, ეს ამოდენა მუშა ვისიაო. მოახსენეს, აქ, საგარეჯოში ერთი შეძლებული გლეხია და იმისი მამითაღიაო.

— შაბამ გლეხსაო, ბძანა თურმე და იმისი ვინაობა იკითხა. მოახსენეს ვინც არის და ზედ დაატანეს: ასეთი ხელმოჭერილი რამ კიაო, რომ ზურს არ ვის აჭმევს, თუ არას გამორჩაო.

შეაყენა მეფემ ცხენი და უბძანა: თუ აქ არის ის გლეხი, აქ მომიყვანეთო.

მოიყვანეს. მეფემ უბძანა: ვახშმათ ჩემის ამაღით შენი სტუმარი ვარო.

— მობძანდი, შენი ჭირიძე! უნახუნა გლეხმა: მაშატივე კი, აქ სამწადისი არა მაქვს, შინ მეწვიეო.

მეფემ ნება დართო. გლეხი გადაჯდა ცხენზედ და ჭენებით წინ წავიდა. ვიდრე მეფე აბძანდებოდა სოფელში, ჩამოღამდა კიდევ. გლეხი წინ მოეგება, მიწვია მეფე მიწურის სახლის ბანზედ, რომელიც თავიდან ბოლომდე საფენით მოეფინა კიდევ. ძალიან კარვად დახვდა თურმე მეფესა და იმის ამაღასაც. როცა მეფემ ვახშამი მიიერთო, წასვლა დააპირა და ცხენები მოითხოვა მორთვეს ცხენები. გლეხს მადლი უბძანა და ზედ დაატანა:

— აკი, შვილო, შენ ზურს არავის აჭმევ ისე, რომ არას გამორჩეო.

— მაინც ეგრეა, შენი ჭირიძე! უნახუნა თამამად გლეხმა: მართალი მოუხსენებიათ.

— როგორ? აბა დღეს მე რას გამომჩნი?

— ამ ბანზედ მიწა ახლად დაერილია. ამის დატკეპნას კარვა მუშა მოუნდებოდა და მე მეტი გამომჩნომა რად მინდა რომ ჩემმა ბედნიერმა ბატონმა და ამოდენა დიდებულმა ხალხმა თავისის საკუთარის ფენით ბანი დამიტკეპნესო.

მეფეს მოეწონა ეს მოსწრებული სიტყვა, გაეცინა და ხალათი უბოძა.

II.

მეფეს ერეკლეს II ხლებოდა ერთი ღარიბი მოხუცებული დედა-კაცი და მოწუალება ეთხოვნა.

— სხვისა მამავ და ჩემო მამინაცვალოო, ერთხელ ჩემკენაც მოიხედეო, ესუმრან დედა-კაცსა.

— რა არის, ამოდენა ხანია სულ მოწუალებაზედ დადიხარო, ებძანებინა ხუმრობითვე მეფეს: განა შეილება არა გუაფსო.

– მამ რის დედა-კაცი ვიქნები, რომ შენთვის ემა არ გამეხარდოს! შვიდი შვილი გავიზარდეთ.

– არა გრცხვენიან, დედი, შვიდის შვილის ზატრონიხარ და საკლანაოთ დაიარებიო.

– ვიშ, შენი კენესამე! ნეტავი ერთი მუკანდეს და შენისთანაო.

III.

მეფე გიორგის XIII ერთი კარის-კაცი ჰყოლია; თუცა სხით მეფესედ უფროსი ეოფილა, მაგრამ წვერ-ულვაში ერთი ჭაღარაც არა რეგია თურმე. ერთხელ მეფეს იმისათვის ებმანა:

– ერთი მითხარ, რისგან არის, რომ მე ამოდენა ჭაღარა გამოძეო, ლამის სულ გავუთორდეთ და შენ კი, ჩემსედ უფროსს, ეგრე შავად შეგაბურდა თმა და წვერ-ულვაშიო.

– წესიც ეგრეა, ბატონო! უზახუნა კარის-კაცმა: თქვენ ხელმწიფე ბმანდებით, ზირ ნათლად უნდა სუფევედეთ და მე კი თქვენი ემა ვარ, ზირშავადაც რომ ვიყო არა მიძავს რაო.

IV.

მეფე გიორგი XIII ერთს დროს ეახან-ბორჩალოს მიბმანებულა და ჰსწვევია ერთს დარბაისეფს, საქართველოს ერთეულს მოხუცებულს ალაღანსა. ჩამოვარდნილა ლაჰარაკი ცხენებზედ და მეფებს უკითხავს ალაღარისათვის:

– ეახან-ბორჩალოს ცხენი უწინ გათქმული იყო მთელს საქართველოში. ეხლა კი იმისთანა ცხენები აღარ გამოდიან. რა იქმნენ ის უწინდელი ცხენებიო?

– იმ ცხენებზედ ის უწინდელი ქართველები შესხდდა წავიდნენო, უზახუნა გულ-ამოჯდომით მოხუცებულმა ალაღარმა. *)

ერთი მრავალთაბანი.

სავოიის სოფლის მ...ს ახლოს, ბაღში, ხის ძირს მოგროვილიყო საზოგადოება და მუსაიფობდა. შემოდგომის მთვარიანი ღამე იდგა, ლაჟვარდი ცა მოწმენდილი იყო. თეთრი მონ-ბლანი მძინარე დევივით განისვენებდა, სხვა მთანი, მისდამი გარ-შემორტყმულნი, მდუმარედ იყვნენ, თითქო იმის ძილის დაფრთხობას ერიდებიანო. ბუნებას ხმა გაეკმინდა, მხოლოდ შეუზოვარი მთითგან გადმოქანებული არვა მირბოდა და მიბუღბუტებდა; მთანი, მის ნაპირებზედ წამოზიდულნი, თვით წარბშეკრული და

*) ტხოყო, ვისაც ატევაზი ამბები ტატონალი ჰქონდეთ, ზედაქცას ატნობოს.

შეჭმუხვნილი, თითქოს ემდუროდნენ ამ დაყუდებულს მყუდროებას რად არღვევსო.

საზოგადოების მუსაიფი იმ დაძინებულს არე-მარეს არ აშფოთებდა. ფრანციელთა და გერმანიელთ ომზე იყო წყნარი და ნელი ლაპარაკი. ყველას უნდოდა წარმოეთქვა რამ. მხოლოდ ერთი ქალი იჯდა, მეტად ჩაფიქრებული, და ხმას არ იღებდა. ეს ფრანციელი ქალი, ბუნებით მხიარული და მოლაპარაკე, ისე იყო თავის ფიქრებში გართული, თითქო შიშობსო ხმის ამოღებამ ფიქრნი არ გამიფთხოსო. ხშირი წამწამი ჰვარვიდა მის მშვენიერს შავს თვალებსა და ამის გამო მის თვალთა მეტყველობას ვერარას შეამცნევდა კაცი; თეთრი შუბლი მოედრებდა; მხოლოდ ხანდისხან ერთი რაღაც ღიმილი გაულვებდა ხოლმე ბაგეზედ, მაგრამ ის ღიმილი სევდის ცრემლზედ უფრო მწუხარე იყო. კალთაში უჯდა ანგელოზივით მშვენიერი ქალი. მას საზოგადოების წყნარს მუსაიფში ჩაჰსძინებოდა, დედის მკერდზედ მიყუდებულსა.

ჩემს მეზობლად იჯდა იმ ქალის ქმარი უფალი ჟ***.

– შეხედეთ მაღამ ჟ...ს, მივუბრუნდი ქმარს და ვკითხე: რად არის ეგრე მოწყენილი? უქეიფოდ ხომ არა ბმანდება?

– თუ ღმერთი გწამთ ხმას ნუ გაჰსცემთ, მომიგო მან და მერე ყურშიაც წამწურჩულა: მაგისი ძმა იმ ომებში მოკლეს...

პატივი დავდე ამის სიტყვას და ხმა გავიკმინდე. მაგრამ მაღამ ჟ. ***მ მარტო ჩემი ყურადღება არ მიიზიდა. ჩვენს პირდაპირ იჯდა ერთი დაღვრემილი ბებერი კაცი ფრანციელი. ამანაც თურმე თვალი შეასწრო მაღამ ჟ***ის მწუხარებას.

– თქვენ, მაღამ ჟ***, ან სულ არ ისმენთ ჩვენის საყოველთაო მწუხარების ამბავსა, ან თუ ისმენთ, მეტად გულ-გრილად თქვენ. მგონი, იმ დროს საფრანგეთში არ ყოფილხართ?

მაღამ ჟ... უეცრად შეკრთა, თითქო მართლად ეხლა ელდამ რამემ გამოაღვიძაო. რისხვით სავსეს თვალთ გადახედა ბებერსა. ღმერთმან თქვენი მტერი დაისხნას იმ გვარის მეხისაგან!.. ბებერმა თვალი ველარ გაუსწორა და თავი ჩალუნა.

– გულ-გრილათაო!?!... წამოიძახა მაღამ ჟ***მა: საფრანგეთის დამარცხებას განა გულგრილად ავიტან!.. განა ჩემი საწყალი ძმა, ის მშვენიერი ყმაწვილი კაცი, იმათ არ მომიკლეს!..

ყოველმა ამ ქალისაკენ მოიხედა. ქალმა გული ველარ შეიმაგრა, სევდა გულზე მოაწვა. ცხადი იყო რომ თქმით უნდოდა

გაექარვებინა გულზე მოწოლილი ნაღველი. საზოგადოება ჩაჩუმდა, ძალაუნებურად ყველანი სასმენლად მოვემზადენით. მომზადება არ გაგვიმტყუნდა,—ქალმა დაიწყო:

„ომი რომ ასტყდა, იმ დროს მე, ჩემი ქმარი დედა ჩემი და ჩემი უბედური ძმა ალფრედ სტამბოლს ვიყავით. მაშინ ჩემი ძმა ოცდაექვსის წლის ყმაწვილი-კაცი იყო; ერთს მოხუცებულს ფაშის შვილებს ასწავლიდა და იმ დარბაისელს ოსმალს ძალიან უყვარდა ჩემი ძმა, დიდს პატივსა ჰსცემდა. რაკი ხმა გავარდა ნაპოლეონის ტყვეობისა და რესპუბლიკის დადგენისა, ჩემს ძმას გაუხარდა, მაშინ იწამა, მაშინ მოეცა იმედი, რომ საფრანგეთი შემოსულს მტერს თვისის ქვეყნიდამ განსდევნისო. მაგრამ განგება ღვთისა სხვა იყო. ყოველ ღღე მხოლოდ ჩვენების დამარცხების ამბავი მოდიოდა. ამ ხმებზედ ჩემი ძმა უფრო და უფრო ფიქრმა წაიღო. მისი შეცვლილი სახის-მეტყველება გვაშინებდა ჩვენ: წარბი აღარ გაეხსნა, ფერი დაეკარგა, დაღონებული დადიოდა და ყოველღღე ამას იძახდა: „უნდა წავიდე, უნდა წავიდეო.“

„ჩემი ქმარი ჟენეველია და ამის გამო შეეძლო პირუთვნელად სჯა საფრანგეთის ბედზედ, იგი კარგადა ხედავდა რომ საფრანგეთი ვერ გაიმარჯვებს და უშლიდა ჩემს ძმას წასვლასა. მეც ბევრი ვუშალე, მაგრამ ვერ დავაჯერე ვერ დავიყოლიე. ერთხელ კიდევ ვუთხარი:“ ერთით რა მოემატება საფრანგეთსა? გინა იქა ჰყოფილხარ, გინა აქ, სულ ერთია.“

„ჰმ,“ გამიცინა ჩემმა ძმამ და სხვა კი არა მითხრა რა. დედაჩემი ძალიან ჰსწუხდა, რომ ალფრედი წასვლას აპირებდა. მაგრამ ბოლოს ჩემდა განსაცვიფრებლად, საცოდავმა დედამ უთხრა: „ჰო, შვილო! საფრანგეთის ძუძუთი გაზდილი ხარ, უნდა წახვიდე, შენს ქვეყანას შენი ვალი უნდა გადუხადოო.“

„ჩემი ძმა ერთ ღღესაც აღარ შეფერხებულა ამის შემდეგ. რაც ჩემი ძმა წავიდა, აღარა მქონია მე მოსვენება. დედა ჩემი კი არა ფერს იმცნევდა. ეს მით უფრომაკვირვებდა მე, რომ ჩემი ძმა დედა-ჩემს თავ-გამომეტებით უყვარდა. მიკვირდა, დედის-ერთა, მშენიერი, ჰკვიანი, ყმაწვილი-კაცი, ვაჟ-კაცი შვილი საომრად გაისტუმრა და თითქმის წარბიც არ შეინძრია. ეს კი იყო რომ შვილის ხსენებაზედ დედის სახეზედ კმაყოფილება, ბედნიერება, თავ-მოწონება გამოისახებოდა ხოლმე. მე კი, სწორედ ვითხრათ, ვსტიროდი...“

„ყოველ კვირა მოგვდიოდა ალფრედის წი-

გნი, თავის ამბავსა და თავის მეგობრისას, რომელიც სტამბოლიდამ გაჰყვა, დაწვრილებით გვატყობინებდა. უბრალო ჯარის-კაცათ ჩაეწერა თურმე და თვრამეტი ომი გადისადა, ყველგან მშვიდობით გადურჩა, ასე რომ ფრჩხილიც არსად წამოსტკენია. ჩემის ძმის წიგნებმა და მშვიდობის ამბავმა ცოტად მომიფონეს, მაგრამ გულზედ მაინც რაღაცა ქვა მეწვა,—და ვერც დედის მხნეობამ, ვერც ჩემის ქრმის თანაგრძობამ, ვერც ჩემის პატარის ჟანნას ღიმილმა და ვერც ამ ჩემის ძმის მშვიდობის ამბებმა ის ქვა გულიდამ ვერ ამსხნეს. რაღაც გაუგებარი, განუსაზღვრელი, უსახო და უცნაური კაემანი მომეხვია გულს და არ მშორდებოდა.

„ესე ვიყავი კარგა ხანი. ბოლოს შევიტყვეთ, რომ ომიანობა შესწყდა და მალე მშვიდობიანობის ზავიც შეიკვრისო. გვიხაროდა ძლიერ. დედა ჩემის სიხარულს სამზღვარი არა ჰქონდა. საცოდავი ჭირს გმირსავით იტანდა, მწუხარებაში გულ სალი იყო, მაგრამ სიხარულში კი, როგორც ბაშვი, მთლად ბედნიერებას მიეცემოდა. სწორედ იმ დამეს, როცა ეს ამბავი შევიტყვეთ, საშინელი სიზმარი ვნახე.

„მეისზმრა ვითომც საშინელი ომია ატეხილი; მე ჩემის ძმის შორი-ახლო ვიდექი. გარეშემო მრავალი დახოცილი და საკვდავად დაჭრილი კაცი ეგდო. საზარო ხმა ისმოდა მომაკვდა კვნესისა და წყევისა. გასისხლიანებულს ცას შიგა და შიგ აღმური აზდიოდა, თითქო ცეცხლი უკიდიო. სისხლის ფრად იყო შეღებილი ყოველის ფერი ჩემს გარეშემო. მეც სისხლით მოსვრილი, გიჟვით თმა გაწეწილი ვიწევდი ჩემის ძმისაკენ: მინდოდა ზედ-გადავფარებოდი, რომ სიკვდილისაგან გადამერჩინა. უეცრად თვალწინ დამიდგა საშინელი, თვალ-მარდი, ქერა თმიანი გერმანიელი საზარელის სახისა... ოჰ, ეხლაც მახსოვს ის სახე... არ ვიცი რა უხილავმა და უცნაურმა ძალმა შემიპყრა მე, დამაბა ერთს ადგილსა და არ მიშვებდა. სასოწარმეკვეთა, ვიტანჯებოდი... ვხედავდი რომ ის საზარელი კაცი ჩემს ძმას უმიზნებს თოფსა; ვგრძნობდი რომ ტყვია გაუპობდა გულს და მე ღონე არა მქონდა ფეხი წინ წამედგა, ან ხმა ამომეღო... საშინელის ტკივნეულობით ვცდილობდი ხმა მიმეწვდინა ჩემს ძმამდინა და დამეძახნა: ალფრედ, ალფრედ!... ტყვიას მოერიდე, ტყვიას!.. მაგრამ ხმაც გაწყვეტილი მქონდა და ენაც დაბმული, იჭექა უწყალოთოფმა. ჩემი ძმა გადიქცა და ჩემთა თვალთა წინაშე ღიმილით და უშფოთვრათ სული დალია. მაშინ ხმაც მომეცა და სიტყვაც. ერთი

საშინელის ხმით დავიკვივლე და გამომეღვიძა კიდეც.

„აბა რად ვეტყობდი დედა ჩემს ამ სიზმარსა!..

„ორ-სამს დღეს შემდეგ მოგვივიდა ჩემის ძმის მეგობრის წიგნი. მაშინ შევიტყუეთ ჩვენი უბედურება.... ჩემი ალფრედი აღარ იყო თურმე!... შეხედეთ ღვთის განგებას და საწყალის ჩემის ძმის ბედსა: სწორედ იმ დღეს როდესაც ზავი შეეკრათ, ალფრედი თურმე გაცხარებულს ომშია და იქ ჯერ დაზავების ამბავი არ მისულიყო. გერმანიელი დასცემოდნენ ერთს ჩვენს სოფელს, უნდოდათ აეღოთ. ჩვენები, რასაკვირველია, არ უთმობდნენ. ჩვენები ექვსასანი ყოფილან, გერმანიელი ათასნი. ექვსასში ჩვენებს ოთხასი ახლად შემოსული გამოუცდელი კაცი რეოდათ და გაქცეულიყვნენ. დარჩენილიყო მხოლოდ ორასი კაცი. თქმა აღარ უნდა, რომ ამ ორასში ჩემი ძმაც იქნებოდა. იქ მომიკლეს ჩემი ალფრედი!..

„დედა ჩემს ეს წიგნი არ ვუჩვენეთ, მაგრამ როდემდი? ერთხელ მნახა მტირალი, მკითხა რა ამბავიაო. მეც ველარ გავუძელე ჩემს მწუხარებას და მივაწოდე ჩვენის უბედურების წიგნი. დედა ჩემმა მშვიდობიანად გადაიკითხა. რა რიგად გამოცდა, რომ ერთი ცრემლიც არ გადმოვარდნია თვალიდამ, თუმცა სიკვდილის ფერი კი დაედო სახეზედ. მერე ერთხელ კიდევ გადაიკითხა ის წიგნი და ჰსთქვა: „მეც მალე გნახავ, ჩემო კარგო შვილოო“. ეს იყო და ეს, არც იმის პირი-დამ ჩივილია გაგვიგონია და არც იმის თვალში ცრემლი დავგინახავს.

„მოხუცებული ფაშა, რომლის შვილებსაც ჩემი ალფრედი ასწავლიდა, ყოველ კვირას მოდიოდა ჩვენსა ჩემის ძმის ამბის საცნობლად. როცა ზავის ხმა გავარდა, მაშინაც მოვიდა ჩვენთან და სიხარულით მოგვილოცა ალფრედის მალე დაბრუნება. მაგრამ როცა შეიტყომისი სიკვდილი ამ პატიოსანმა, მოხუცებულმა ოსმალომ გულის ტკივილით მოუსამძიპრა საცოლადგს დედა ჩემს და იტირა კიდეც.

„მხოლოდ მაშინ იტირა დედა ჩემმაცა!.....“
ა. ს.

გაზეთებიდან ამოკრევილი ამბავი.

უკანასკნელს ექვს წელიწადს თან და თან იკლო რუსეთში დროებით-ვალდებულთა გლეხთა შორის მამულების დამსხვრელთა რიცხვმა. 1871 წ. დაუსხნია მამულები 334,448 სულსა, 1872 წ. – 205,974-ს, 1873 წ. – 186,169-სა; 1874 წ. – 136,807-სა; 1875 წ. – 133,200-სა და ბოლოს 1876 წ. – 110,810 წელსა. ამათ რიცხვში უფრო ბევრს დაუსხნია მამულები მთავრობის დაუხმარებლად: ზოგს შემძლებულთ გლეხთ დაუსხნიათ მამულები საკუთარის ფულით და უფრო გარდამეტებით ბევრს შეუძენია მამულები, ისე რომ მებატონეებს რგებულის მიწების მეოთხედი წლიი საკუთრებად დაუთმიათ გლეხთათვისა. არის კანონი, რომ თუ მებატონე იმ მამულიდამ რაც გლეხს დებულებით უნდა ერგოს, მეოთხედს წილს გაუსაკუთროს, მაშინ ნება აქვს დანარჩენს მამულებზედ გლეხს ხელი ააღებინოს. დიდ-მებატონეების ნაქმევი რუსეთში 10,137,76 სულია. აქედამ მარტო 8,129,874 სული მამულის შესაკუთრედ გამსდარა და დანარჩენი კი 2,007,854 სული ჯერ კიდევ დროებით ვალდებულ გლეხად ირიცხებიან.

1875 წლის 1-ს იანვრამდე რუსეთში თვრამეტს სამო-სწავლო ოლქში, აღმოსავლეთ-დასავლეთ ციმბირითურთ, 22,389 ზირველ-დაწუებითი სასწავლებელი ეოფილა, მოწაფენი ეოფილან: ერმანი 754,655 და ქალნი 165,252. ათას სულზედ რომ ერთი ამისთანა სასწავლებელი მაინც ვინატროთო, ამბობს ერთი რუსის განხეთი: 50,323 სასწავლებელი მაინც კიდევ მოგვიანდებაო. შემოსხენებულ სასწავლებელზედ იხარჯება: სახელმწიფო ხაზინიდან 828,847 მან. 82 კაპ., ერობისგან (земство) 1,660,793 მან. და 3 კაპ. ქალაქებისგან—660,937 და სოფლის საზოგადოებათგან—1,467,123 მან. და 20 კაპ.

ერთს შევიცარიელს მასწავლებელს, ბონილიეს შეუდგენია მოგ საურთა საზოგადოება, რომლის აზრი ის არის, რომ მეცნიერების და განათლების მსურველთა ემაწვილ-კაცთა შეუძნებელს ხარჯი და გაუადვილოს ევროპაში თუ სხვა ქვეყნებში მოგ საურთა სწავლისათვის. მოგ საურთა მიხენილი ყოლლებათ ხასწავლნი კაცნი ეოველგვარის მეცნიერებისა. წელს, — შუა საფხულიდამ თურმე დაიწყო მანგ მოგ საურთბანს, მოივლიან ევროპიის უზირატესს ქალაქებს და მერე ჩრდილო ამერიკაში გადავლენ. ეოველ ქალაქში, სანცა კი შეჩერდებიან, დასინჯამენ ეოველს მას, რითაც კი ქალაქი გათქმულია და გამოჩენილთა მეცნიერთა სწავლას მოისმენენ. რა ზირობით შეიძლება ამ მოგ საურთბაში მოხაწილეობის მიღება — ჯერ ევ გამოცხადებული არ არის.

Дозволено цензкрю. Тифлис, 2 Апреля 1877 г. Тирография Е. Хеладзе. რედაქტორი და გამომცემელი ილია ჭავჭავაძე.

საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთ „ივერიის“ განმეორებითი გამოცემის პროექტისა და იდვის ავტორი, რედაქტორ-გამომცემელი **ნუგ ზარ ჭიანჭყაძე**
სარედაქციო № 2030: **ნელი დარბაიძე, ნინო კერატიშვილი, ნინო შავაძე, ნინო გლუნჩაძე, ლალი გოჩიჩაშვილი, თამუნა დვალი, მერაბ დვალი, აკაკი იობაშვილი. მხატვარი, ბუბა არაბული, დიზაინერი ლაშა ჩხეიკელი**
პროექტი: ივანია – ნანსულა ლაზარაძე – მომავლის მანქანა
პროექტის მხარდამჭერი საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა
გაზეთი „ივერია“ აღდგენილია, – განმეორებითი გამოცემა დაწყებულია 2011 წლის 2 აგვისტოს
მომავალი შს „სამომავლო სახლი ქართული ელიტა“ საიდენტიფიკაციო №404852174
მისამართი: გ. ლეონიძის 11ს; ტელ.: (+995 32) 299 76 53; chiaberashvili@gmail.com